

BÁRDI NÁNDOR

Magyar–magyar párbeszéd a támogatáspolitikáról (2004–2007)*

A kettős állampolgárságról szóló 2004. december 6-i eredménytelen népszavazás óta nem lehet Magyarország és a határon túli magyarság viszonyát a nemzeti egység és szolidaritás retorikával szimbolikus burokba csomagolni. Ebben a tanulmányban a kialakult viszonyok mögötti folyamatok feltárására törekszem, ráirányítva a figyelmet a cselekvési lehetőségekre. A támogatáspolitikát nem szűken vett forráselosztó szerkezetként, hanem a magyarságpolitika és a kisebbségpolitikák¹ összefüggésében mint a magyar–magyar párbeszéd² egyik témáját értelmezem. Arra keresem a választ, hogy az utóbbi tizenöt évben miként alakult át a magyarságpolitika funkciója; a támogatáspolitikai szerkezete; vizsgálok az utóbbi évek stratégiai útkeresését; a támo-

* A tanulmány a Köztársasági Elnöki Hivatal *Határon túli magyarság a 21. században* c. rendezvénysorozatának *Támogatáspolitikai, civil kezdeményezések, befektetés: a felzárkózás esélyei a határon túl* (2007. november 30.) konferenciáján elhangzott vitaindító rövidített változata.

- 1 A külhoni magyarsággal kapcsolatos közbeszédben használt *nemzetpolitika* fogalom az 1990-es években a magyar államnak a határon túli magyarokra vonatkozó politikáját fedte. Majd ennek tartalmát Gyurcsány Ferenc miniszterelnök – a kettős állampolgárságról szóló 2004-es kampány során – az ország és a nemzet hosszú távú közösségi modernizációs politikájára terjesztette ki. A kifejezés azonban ma is inkább a szűkebb magyar–magyar vonatkozásban használatos. E mellett a magyar államnak a magyar nemzetéhez, a kulturális örökségéhez és jövőképehez valamint az Európai Unió alapértékéhez való viszonyát *identitáspolitika fogalomkörében értelmezhetjük*. A magyar államnak a magyarországi etnikai és nemzeti kisebbségekhez, valamint az európai nemzetkisebbségi és etnikai kérdésekben képviselt álláspontját az *etnopolitika* fogalma fedi le (kisebbségi politika). Ezeken a gyűjtőfogalmakon túl szakpolitikaként megkülönböztetjük a magyarságpolitikát: Magyarország és a határon túli magyarok viszonylatában a magyar állam és a külhoni magyarok viszonyrendszere. Ennek része a nemzetközi és kétoldalú kisebbségvédelem; a magyar–magyar kapcsolatok intézményes működtetése; a kisebbségi magyar közösségek támogatása. Ugyanez a szakpolitika a közép-európai országok kormányzatai és az adott magyar kisebbség között integrációs, nyelv- és intézményi politikákra bontható. A *kisebbségpolitika* pedig a kisebbségi politikai elitek tevékenységét fedi.
- 2 Magyar–magyar viszony alatt a *magyarországi–határon túli magyar* kapcsolatot értem.

gatópolitika működtetőinek attitűdjét; valamint a célcsoport, a kisebbségi intézményi alrendszer működését.

Szakpolitikai háttér

Magyarország és a határon túli magyarok viszonya a nemzetközi összefüggéseken túl a magyar nemzet identitáspolitikai problémája. A magyar–magyar viszony megítélésében a Magyarországi kövélekedés és a politikai osztály is megosztott, amiből egyenesen következik, hogy ebben a kérdésben addig nem lehet előre jutni, amíg a magyarországi politikai közösségek nem jutnak konszenzusra. Jelenleg azonban ennek nincs realitása, mert mindkét meghatározó politikai identitásközösség, a jobb- és baloldal építésében meghatározó a nemzetiesítő és az antinacionalista tematizálás. Ki kell mondanunk, hogy a kettős állampolgárságról szóló népszavazás ügye nem a határon túli magyarokról, hanem a magyarországi politikai közösségek identitásválságáról szolt.

Közép-Európában Magyarország és a határon túli magyarok viszonyának változását alapvetően meghatározza Magyarország geopolitikai és gazdasági súlya. Magyarország gazdasági és modernizációs le- és felértékelődése, illetve a szomszédos országok fejlődése a magyar kisebbségek viszonyát mind az anya(nyelv)országukhoz, mind saját (állam)országukhoz³ jelentősen befolyásolja. (Különösen igaz ez a vegyes házasságból születettekre és a magyarul beszélő roma népességre.) A gazdasági és társadalompolitikai válsághelyzetben lévő Magyarországtól hiába várjuk el a kérdés felvállalását. A politikailag és gazdaságilag meggyengült ország nem rendelkezik mindehhez geopolitikai eszközökkel és hiteles üzenetekkel.⁴

E problémák kezelésére az utóbbi években jó néhány nemzetstratégiai óhaj, akarás látott napvilágot: mintha csak egy néhány oldalas irat hiányozna a közös (nemzeti-társadalmi-regionális) célok megfogalmazásához.⁵

³ Magyarországot általában anyaországgként nevezzük meg, de van, akit zavar az egyenlőtlen viszony. Semlegesebb a nyelvország kifejezés. A saját ország kifejezést is zavaró lehet, ha valaki az adott magyar közösség otthonosságérzetét kezdi el firtatni, ezért megfelelőbbnek tartom az államország terminust.

⁴ Az állítást igazolják az MTA ENKI programjai: *Kárpát-panel 2007, A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái* http://www.mtaki.hu/docs/karpat_panel_2007/osszegzesek.pdf (2007-12-12)

⁵ A lehatárolatlan elvárás horizontra jó példa: Hódi Sándor: *Mi fán terem a nemzetstratégia?* Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet – VMMI, Tóthfalu–Zenta, 2007.

Ugyanakkor a nemzetpolitikán belül sem a Határon Túli Magyarok Hivatalában, sem a minisztériumokban nem tudott intézményesülni egy szakpolitikai apparátus, saját belső logikát és stratégiát felépítve. Szerencsésebb országokban és szakpolitikák terén az ilyen közeg képes: alternatívákat felvetni; konfliktusokat kezelni; pártpolitikai akciókat optimalizálni. Ebben az esetben a szerkezet működtetőinek (az apparátus és a kutató-szakértők) egy része nem bírt magyarországi politikai és szakmai legitimációval, mert határon túlról érkeztek vagy magyarországiaként épp a külföldi viszonyokat nem ismerték. A „beletanulást” pedig a kormányváltásokkal járó apparátus-fluktuáció akadályozta. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy a szakpolitika célcsoportjai kívül estek a magyarországi közigazgatás hatókörén és a külföldi visszajelzések is egyből átpolitizálódtak, gyakran magyar–magyar konfliktusként jelentkeztek.

A magyarságpolitika funkciójának átalakulása

Az 1989 utáni magyarságpolitikával több összefoglaló tanulmányban foglalkoztam.⁶ A következőkben arra keresem a választ, hogy az első és a második Gyurcsány-kormány külföldi magyarokkal kapcsolatos politikájának kialakulásában milyen folyamatok játszottak meghatározó szerepet. Három alapvető problémát vizsgálok: a pártpolitikai versengés hatását a szakterületre, az euroatlanti integrációval változó külpolitikai viszonyokat és a határon túli magyar politikai eliteknek az 1990-es évek második felétől megváltozott szerepkörét, kitekintéssel a kolonizációs beszédmódra és a nemzeti legitimációs konszenzus kérdéseire.

a) nemzetesítés a pártpolitikában

A magyarországi pártpolitikai versengés mögött a kormányzati hatalom megszerzése mellett a politikai identitásközösségek létrehozása folyik. Ennek során a nemzetről folytatott közbeszédben legkézenfekvőbb azt a kérdést és következményeit tematizálni, hogy az állam és a nemzet határai nem esnek egybe. Ez egyben nemzetesítő, legitimációs folyamat is.

A rendszerváltás egyik tömegélménye az 1988-as romániai falurombolás elleni tüntetés volt. (Hasonlóan a magyarosri vízerőmű

⁶ Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Kalligram, Pozsony, 2004.; uő.: Szükség, mint esély. Lehet-e a magyarságpolitikát szakágazatként elgondolni? I-II. *Kommentár*, 2006. 4. sz. 81–95., 5. sz. 43–58.

építése elleni tiltakozáshoz és a négy igenes népszavazáshoz.) A kerekasztal-tárgyalások során létrejött, a határon túli magyarokkal kapcsolatos alkotmányos cikkely körül konszenzus alakult ki.⁷ Az antalli „lélekben tizenöt millió miniszterelnöke” kifejezés, majd a magyarságpolitika körül kibontakozó viták sem kérdőjelezték meg a határon túli magyarság kormányzati támogatását, nemzetközi védelmének jogosságát és a kapcsolattartás szükségességét.

A konszenzus 1993–2004 között több szakaszban erodálódott a szomszédos országokkal kötött alapszerződések, majd a kedvezménytörvény, végül a kettős állampolgárságról szóló népszavazás kapcsán. Ezzel párhuzamosan már az 1990-es évek közepétől a határon túli politikai elitek egyre nyilvánvalóbban besorolhatókká váltak a magyarországi pártszimpátiák szerint. Minden magyarországi pártnak létrejöttek az elvbarát, majd a támogatáspolitikában is preferált hálózatai a határokon túl.

Azonban van egy ezeknél is fajsúlyosabb tényező, amelyik nem kapcsolódik közvetlenül a határon túli magyarok kérdéséhez. Nevezetesen az, hogy a posztkommunista térségben egyedül a magyar baloldalon nem volt meghatározó a nemzetesítő beszédmód. Ennek gyökere a Kádár-rendszer jóléti retorikára – és nem a nacionalizmusra – alapozó legitimációs berendezkedéséhez nyúlik vissza. Ezt tovább erősítette, hogy az MSZMP-n belül a rendszerváltás során nem a nemzeti retorikát használó Pozsgay Imre, Szűrös Mátyás reprezentálta vonal lett a meghatározó, hanem sokkal inkább a reformközgazdászokkal összefogó technokrata, külpolitikus csoport. Ezért 1993-ban az új baloldali politikai célokat megfogalmazó Demokratikus Charta mozgalom az Antall-kormány nemzetesítő–konzervatív intézkedéseit bírálva, antinacionalista beszédmóddal lépett fel. Ez a modernizációs, antinacionalista beszédmód lett a baloldali politikai identitásközösség összefogó ereje, amit Tabajdi Csaba és Törzsök Erika próbált modernizációs és társadalmpolitikai tartalommal megtölteni. Ez a beszédmód nem a kulturális nemzetben való gondolkodást utasította el, hanem a szimbolikus politizálást és a nemzeti kizárólagosságot. A pártpolitikában ez összemosódott a Horthy-korszak, az Antall-kormány és a jobboldal bírálatával. Ebben a helyzetben a FIDESZ-politikusok szabadelvű nemzetfelfogása nem változott, „pusztán” alárendelődött

⁷ Öllös László: A Magyar Köztársaság Alkotmánya és a határon túli magyarok. *Fundamentum*, 2006. 3. sz. 26–43.

a pártpolitikai és közbeszédbeli legitimációs versenynek.⁸ Az alapszerződések aláírása, NATO csatlakozás után, és látva a határon túli magyar autonómia mozgalmak eredménytelenségét, a magyarságpolitikában a baloldal a nemzetközi és kétoldalú kisebbségvédelemben gondolkodott és a szomszédsági kapcsolatok javításától, valamint a magyar pártok kormányzati részvételétől remélte a küllhoni magyarság problémáinak kezelését. Ezzel szemben a jobboldal döntően a kulturális nemzet intézményes kapcsolat-építését (a nemzeti reintegrációt) szorgalmazta és a kisebbségi kérdés kezelését helyezte előtérbe a szomszédsági kapcsolatokban. A beszédmódok után az útkeresés is elvált.

A határon túli magyarság kérdése alárendelődött a magyarországi pártpolitikai viszonyoknak. Nem a határon túli magyarok problémái, hanem a hozzájuk való viszony tematizálódott. Ez figyelhető meg azokban az esetekben is, amikor egy-egy a határon túli magyarság ügyében kibontakozott vitát legitimációs célokra használnak fel. Ilyennek tekintem Csurka István fellépését a magyar–ukrán alapszerződés ügyében (1993), ami az MDF szétszakadásához és a MIÉP létrejöttéhez vezetett. Ez feltehetően az alapszerződés körüli vita nélkül is bekövetkezett volna, de ezt az ügyet lehetett a határtermelés, csoportképződés érdekében tematizálni. Hasonló volt a helyzet a magyar–román alapszerződés esetében, amikor Orbán Viktor a kérdést történelmi távlatokba emelve, ebben az ügyben teremtette meg az MDF és a kiszegza képviselőkkkel a FIDESZ vezetett jobboldal egységét (1996).⁹ 2004-ben Gyurcsány Ferenc a kettős állampolgárságról szóló kampány során, a baloldal politikai kohézióját hozta létre azzal, hogy megmutatta: képes legyőzni Orbán Viktort. A FIDESZ-szel és a jobboldallal szemben egy racionális, eljárás, költségvetési kérdéseket végiggondoló megközelítést mutatott fel. Itt is bal–jobb törésvonalként tüntették fel a választást.¹⁰

⁸ Lőrincz Csaba – Németh Zsolt – Orbán Viktor – Rockenbauer Zoltán: *Nemzetpolitika '88–98. Tanulmányok, publicisztikák, beszédek, interjúk*. Budapest, 1998.; Németh Zsolt: *Magyar kibontakozás*. Püski, Budapest, 2002.; Szabó Ildikó: A nemzet konstrukciója a Fidesz diskurzusaiban 1998 és 2006 között. *Politikatudományi Szemle*, 2007. 2. sz. 129–159.

⁹ Kovács Éva – Csígó Péter: Európai integráció vagy/és kisebbségpolitika – a magyar–román alapszerződés sajtóvitája. In: Sík Endre – Tóth Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Nemzetközi Migrációs és Menekültügy Kutatóközpont, Budapest 2000. 252–278.

¹⁰ Mindkét politikai táboron belül 20 százalék körül volt a pártszimpátiájukkal ellentétesen szavazók aránya. Bárdi Nándor: A „mumusok” és a „kék madár”.

A külmagyar kérdés pártpolitikai legitimációs funkciója nem csak a konszenzus lehetőségét gyengítette, hanem a szakpolitikai logika érvényesülését is. A kérdéskörrel kapcsolatos célok és elvárások java hamis helyzetértékelésből indult ki, ezért sorozatos politikai kudarcokkal járt és félmegoldásokat hozott. Mivel azonban a magyarországi kormányzati döntések hatása nem a határokon belül csapódott le, a politikai kinyilatkoztatásoknak nem volt különösebb következménye, ezzel az egész kérdéskör virtualizálódott. 2004-ig nem volt a kérdésnek megfogható magyarországi politikai tétje. Ilyen *be nem teljesült elvárás volt* a szomszédos országokkal szemben az „autonómiának” természetjogi alapon, a nemzetközi kisebbségvédelmi kötelezettségek alapján elvárt biztosítása, különösen olyan országokban, ahol a közigazgatás sem önkormányzati alapon működik. Ez nem azt jelenti, hogy a probléma kezelésére máshol működő jóvőkép ne lenne használható. Nem kudacról van szó, hanem arról, hogy a magyarság- és kisebbségpolitikai elitek saját társadalmukat 7 országban különböző hatékonysággal és intézményességgel voltak képesek megszervezni.

Hasonló cél volt a nemzetegyesítés retorika, amely eleve nem számolt a regionális különbségekkel és a szétfejlődéssel. Azonnal a nemzetállami központból (Budapest) fogalmazott meg elvárásokat a regionális elitek számára. Itt sem a nemzeti közösség együttes elgondolása a probléma, hanem, hogy nem számolnak azzal, hogy politizálásuk tárgya (a magyar nemzet) a különböző országokban élő, rétegzett regionális, politikai, társadalmi csoportok és különérdekek összessége. Az Európai Unió csatlakozáshoz fűzött remények, különösen a határ menti kapcsolatokban nem voltak jogosulatlanok, de ezen túl az adott magyar közösségek hátrányos munkaerő-piaci, regionális helyzetét a csatlakozás önmagában nem írja felül. Az új körülmények között az esélyegyenlőtlenségek tovább nőhetnek, épp azért mert hiányoznak az intézményi eszközök és a tudás a helyzet kihasználásához. Azonban nem csak Magyarországon működtek az illúziók. A kettős állampolgárság ügyében a határon túli közvéleményben alakult ki az az elvárás, hogy egy ilyen jogi emancipáció megoldhatja problémáit és csak a népszavazási kudarc után szembesült az anyaországi lehetőségekkel. Ezt követően pedig a nemzeti és nemzetietlen Magyarország kategorizálás került előtérbe és

kevésbé a saját kisebbségi-regionális közösség megerősítő felértékelése. E körülmények teszik hiteltelenné a kilencvenes évek kisebbségvédő–önszerveződő–autonómia programját felváltó szülőföldön való maradás retorikát is. Egyrészt azért, mert a hangoztatott célokhoz – a szülőföldön való maradás társadalmi-gazdasági háttérének megteremtéséhez, illetve a magyarság létszámcsökkenésének megállításához – Magyarország nem rendelkezik elégséges eszközökkel. Ráadásul épp abban érdekelt, hogy demográfiai és munkaerő-piaci gondjait saját kulturális közösségéből származó migránsokkal pótolja. Másrészt a magyarországi politikai osztály nem jogosult a magyar szállásterületek védelme érdekében bárkitől azt kérni vagy abban akadályozni, hogy történelmi kényszerhelyzetén a Magyarországra való áttelepüléssel ne próbáljon meg segíteni. Miközben az Európai Uniótól többek között épp ezt a szabadságot és a történelmi lemaradás felszámolásában való segítségnyújtást várjuk el. Mindez ebben az esetben sem azzal jár, hogy el kellene vetnünk a határon túli magyarok esélyegyenlőtlenségének csökkentését célzó programokat, hanem meg kell találni azokat az intézményes pontokat, amelyeken keresztül az adott regionális közösségek önszerveződése a leghatékonyabban segíthető. Ezt pedig nem politikai alkuk, hanem a jól működő projektek teljesítményelvű kiválasztódási mechanizmusának függvénye.

b) az euroatlanti integráció hatása a külpolitikára

2004. május 1-jén véglegesen átalakult a magyar külpolitika hármas célrendszerének feltételrendszere. Az EU-tagság megszerzésével már nem az európai integrációhoz való alkalmazkodás, hanem annak alakítása lehet a magyar külpolitika célja. Ezzel együtt a jószomszédi kapcsolatok építésében az Európai Unió részévé lett keletközép- és délkelet-európai régió versenyképességének kérdései, a regionális együttműködés, fejlesztések új formáival összefüggő kérdések kerülnek előtérbe. A határokon kívül élő magyar kisebbségek támogatása az integrált térben szükségképpen megújulva marad továbbra is meghatározó területe a magyar külpolitikának.

Mindezidáig Magyarország nem tudta politikai szempontból kiaknázni azt az előnyt, hogy a NATO és EU csatlakozás során a közép- és kelet-európai államok élcsapatába tartozott, így különösen az érintett szomszédos államok EU-csatlakozásánál a magyar kisebbség helyzetére jobban rá tudta volna irányítani a figyelmet. Jól példázza ezt, hogy bár Magyarország EU-tagként hatással lehetett volna az Unió bővítési politikájára Romániával kapcsolatban, Románia anélkül lépett be az Unióba,

hogy a sokat vitatott és egyebek mellett az Európai Parlament által is szorgalmazott romániai kisebbségi törvény-tervezetet a román törvényhozás elfogadta volna.

Ennek ellenére Magyarország eredményesen tudta felhívni az EU intézményeinek figyelmét a vajdasági magyarok elleni atrocitásokra, vagy a román csatlakozás során a kisebbségi jogok törvényi szabályozásának hiányosságaira. Az Európai Parlamentben a magyar képviselők több esetben is sikerrel lobbiztak azért, hogy egy-egy Romániáról vagy Szerbiáról szóló határozatban az ott élő magyar közösség számára fontos problémák megjelenjenek. Ezek a politikai sikerek azonban csak részlegesen lehettek, ahogy azt Románia csatlakozásának példája mutatja, a magyar politikai elit, döntési kényszerben egyöntetűen az integrációs célokat helyezte előtérbe, a kisebbségpolitikai célokkal szemben. Az a meggyőződés vált uralkodóvá, hogy az EU-tagság olyan elsőrendű érdek az érintett országokban élő magyar kisebbségek számára is, és a bilaterális kapcsolatokban is, amelyet mindenek felett támogatni kell. Így a magyar parlament egyöntetűen támogatta Románia tagságát, annak ellenére, hogy a magyar kisebbség követeléseinek teljesítésére (pl. kisebbségi törvény elfogadása, magyar tagozatok indítása a Babeş-Bolyai Egyetemen) az EU-csatlakozás idején tett román kormányzati ígéretek nem teljesültek. Mindez azt mutatja, hogy bár új fórumok nyíltak a magyar kisebbségek érdekeinek képviseletére, de ezeken keresztül csak közvetett módon lehet a határon túli magyar kisebbségek jogait érvényesíteni, helyzetüket javítani – elsősorban az uniós politikákon, az európai integráció nyújtotta előnyökön keresztül (lásd pl. határok átjárhatóságát).

Az Európai Unió csatlakozással együtt az 1990-es évek elején elfogadottá vált úgynevezett *Antall-doktrína* nemzetpolitikai célrendszere is átalakult. Ennek elemei: 1. Az összmagyarság felfogás tematizálása, amelynek része a Kárpát-medencén kívül diaszpórában élő magyarság; a közép-európai magyar nemzeti kisebbségek, amelyek Trianon után jöttek létre és ma nyolc országban élnek; és a magyarországi nemzetállami keretek között élők csoportja. A magyar kormányzat pedig, amely csak az utóbbi képviseli politikai és jogi értelemben, felelősséget érez a másik két a magyar nemzethez tartozó csoportért is. 2. A közép-európai magyar nemzeti kisebbségek helyzetének kezelésére az európai nemzeti autonómia modelleket tartotta megvalósíthatónak. Ennek érdekében a magyar alkotmány – a térségben a szlovénhoz hasonlóan, de másoktól eltérően – nem az egységes magyar nemzetből indul ki.

Ugyanígy a szomszédos országok számára mintaként kívánták létrehozni a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek országos önkormányzatait. 3. A nemzetközi kisebbségvédelmi fórumokon való fellépéssel és az alapszerződésekkel Magyarországnak védőhatalmi szerepet kívántak elérni a szomszédos országokban élő magyarok vonatkozásában. 4. A határon túli magyarok politikai szervezeteinek vezetőit, mint az adott közösség legitím képviselőit ismerte el a budapesti kormányzat és támogatta nemzetközi szereplőkként való pozicionálásukat is, mind a kétoldalú kapcsolatokban, mind a nemzetközi fórumokon.

Ez a négy célkitűzés egy évtized alatt szükségszerűen megváltozott: 1. A határon túli magyarságért vállalt politikai felelősség bevett politikai alapelvvé vált. A közép-európai magyar nemzeti kisebbségek együttes kezelése az eltérő adottságok és az adott országok más-más magyarságpolitikai viszonyai miatt inkább hátráltatja mintsem segíti a problémák kezelését. A „mozaik nemzet” metafora után, megjelent a „szerződéses nemzet”¹¹ toposz, amely azt közvetíti, hogy mind a nyolc közép-európai magyar nemzeti kisebbségi csoportnak sajátos viszonya van Magyarországhoz és ebből adódóan sajátos kapcsolatokat kell kialakítania a mindenkor magyar kormányzattal. Egyben önálló entitásnak is tekinti ezeket. 2. Az autonómia politika tekintetében az egyik nagy változás, hogy négy országban (Ausztria, Szlovénia, Horvátország, Szerbia) különböző elnevezéssel felülről hozták léte a magyar nemzeti tanácsokat. Egy másik fontos jelenség, hogy Romániában és Szlovákiában a magyar pártok kormányzati részvételének eleve feltétele volt az autonómia követelések levétele a napi-rendről. (Majd amikor az RMDSZ mégis bevitte a kormányprogramba a kisebbségi törvény igényét, abból a kulturális autonómiára vonatkozó passzust utasították el a koalíciós partnerek.) Ezért az autonómiát átértelmezve, a szlovákiai és a romániai magyar politikai elit egyre gyakrabban az eddig kormányzati részvétellel elért közigazgatási, önkormányzati, gazdasági pozíciókat és a magyar nyelvű intézményességet tekinti az autonómia mozaik elemeinek és nem egy mindent átfogó kisebbségi státútumban

¹¹ Ebben az esetben is különbözőek az értelmezések. Míg Borbély Imre és Németh Zsolt külön-külön a nemzet egységére teszik a hangsúlyt, addig Szarka László esetében a szétfejlődés, a másságok elismertetése a domináns elem. Szarka László: Szerződéses nemzet. In: Kántor Zoltán (szerk.): *A státustörvény*. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika. Teleki László Intézet, 2002. 407–409.; uő.: Mozaik nemzetből – szerződéses nemzet http://www.mtaki.hu/tanulmanyok/szarka_laszlo/szarka_mozaiknemzetbol_szerzodeses.html?printable=1 (2007-12-12)

gondolkodnak. 3. A védőhatalmi szerep az alapszerződésekkel sem valósult meg, hiszen a kisebbségi vegyes bizottságok önálló hatáskör nélkül működnek és leginkább csak a problémafelvetésig jutnak el. 4. A határon túli magyar közösségek politikai egysége és vezetőik legitimitása az utóbbi öt évben sorra megkérdőjeleződött és ezek a pártok egyre inkább részesei nem csak az adott ország pártpolitikájának, hanem a magyarországi játszmáknak is. 5. A határon túli magyarság intézményrendszere kiépült, de alapvető fenntartási és hatékonyságbeli gondokkal küzd. Az adott szakpolitikai tevékenység legnagyobb gondja épp ennek az intézményességnek a sorsa, amely konkrét cselekvési programot igényel.

Ebben a megváltozott helyzetben egyelőre nem jöttek létre az új viszonyokra alkalmazott, a pártok által kölcsönösen elismert alapelvek és ezért a működő támogatási programok pártpolitikai kritikák keresztútjába kerültek, amely egyben a szakmai korrekció is ellehetleníti.

c) a kisebbségi párteliték szerepének átalakulása

A harmadik nagyon fontos tényező a magyarságpolitika mai értelmezésében a kisebbségpolitikai partner, a magyar kisebbségi párteliték megváltozott szerepköre. Az 1990-es évek második felétől működő kormányzati részvétel alapvetően megváltoztatta ezeknek a politikusoknak a szerepfelfogását. Az addigi döntően kulturális érdekképviselői tevékenységet felváltotta a regionális és gazdasági fejlesztési érdekek megjelenítése és az országos, nem csak nemzetiségi kérdésekre kiterjedő tényleges politizálás. Ez eleve azokat a politikusokat hozta országosan és a magyar pártokon belül helyzetbe, akik ehhez megfelelő szakmai felkészültséggel bírtak. A problémák és a döntések hordereje miatt ezzel együtt az addigi magyar politikai, ideológiai, kulturális hálózatok dominanciáját a regionális gazdasági érdekcsoportok, vállalkozói hálózatok érdekérvényesítése változtatta meg. Mindez a kisebbségi politikára két vonatkozásban mindenképp visszahatott. Egyrészt az adott ország politikai-kormányzati munkájában való részvétel mentálisan is megkövetelte a hasonulást a pozsonyi, belgrádi, bukaresti politikai kultúrához. Ez megmutatkozott a saját társadalomról alkotott valóságoptikákon, és szervezési, politikai módszereken. Másrészt az előbbi helyzetváltozásból adódóan az MKP (Szlovákia) és az RMDSZ (Románia) meghatározó vezetői körében a kisebbségpolitika társadalomszervező, alulról építkező civil kooperatív módszereivel szemben a jogi, adminisztratív intézkedések, a forráselosztás és kijárási jelentősége vált meghatározóvá. De ez nem csak szemléletváltással, hanem

a magyar települési önkormányzatok növekvő súlyával és a számukra fontos érdekképviselettel is magyarítható.

d) párbeszéd a célokról

Történeti perspektívában a közel kilencven éves folyamat mai alapkérdése az, hogy az 1918 előtti Magyarország területeinek elszakadásának elfogadásával párhuzamosan, hogyan lehet a magyar kulturális közösséget fenntartani a magyar állam határain kívül is.

Erre a legkézenfekvőbb megoldás – kizárva a területi visszacsatolás lehetőségét – a *nemzeti önkormányzati modell*. E minta mellett van két politikai vízió, amely jelen van a magyar kisebbségek ideológiatörténetében. Az egyik olyan nemzetek, országok közötti *politikai szövetségi rendszer* elképzelése, amely kezelhetné a nemzeti konfliktusokat és biztosíthatná önkormányzati alapon, hogy a magyar kisebbségek maguk dönthessenek saját intézményességük ügyeiben. Ebbe a sorba tartozik Jászi Oszkár kantonizációs, föderációs terve; Németh László közép-európai kisállami összefogás víziója; az 1945 utáni dunai-balkáni föderációs tervek iránti magyar érdeklődés; a KGST-n belüli, Péter János magyar külügyminiszter képviselte közép-európai összefogás-együttműködés stratégia, és végül a most megvalósuló euroatlanti integráció rendszere. A másik jövőkép az adott országokon belüli integrációt és modernizációt az *önkormányzati alapon szerveződő magyar közösségeken* keresztül látja. Ide sorolom a politikai transzilvanizmust; a harmincas évek erdélyi egyházi-szövetkezeti önszerveződési mozgalmait; 1968–1970 között a csehszlovákiai, jugoszláviai, romániai magyar elitek azon törekvését, hogy saját társadalmukat önálló nemzetiségi közösségeként jelenítsék meg és mindezt intézményesítsék.¹² 1989 után pedig a kisebbségi elitek etnikai rehabilitációt hirdető közösségkonstrukciójának két elvárását: az önálló politikai közösség vízióját saját országukban és a magyarországi (egyéni, jogi) emancipációt.

Az előbbieken jelzett kísérletek a közép-európai nemzetépítések konfliktusaira próbálnak választ adni. A térség utóbbi két évszázadának története a birodalmak felbomlásáról és az egyes nemzeti közösségek ön-

¹² A téma Csehszlovákiában az ótátrafüredi értelmiségi találkozón jelenik meg, különösen Szabó Rezső előadásában, majd az alkotmánytörvény vitában. Jugoszláviában Bori Imre, Rehák László és Major Nándor írt róla. Romániában Domokos Géza reagált a Magyar Írószövetségben a határon túli magyar irodalmak iránti felelősségről 1968-ban folytatott vitára.

álló államiságra való törekvéseiről szólt. Ebben a keretben Magyarország és szomszédai kapcsolattörténete a párhuzamos nemzetépítések története. Ezek közé szorultak 1918 előtt a magyarországi nemzetiségek, majd 1918 után a magyar nemzetépítésből kiszakított magyar közösségek. Ebből adódik az a helyzet, hogy a romániai, a szlovákiai, a szerbiai és az ukrainai magyar kisebbségek, mint politikai közösségek részesei az adott ország *politikai rendszerének* (ez a „közösség” minél etnicizáltabb annál kevésbé), de nem részesei az adott *politikai nemzetnek*. Azért sem válhattak azzá, mert a szomszédos nemzetépítések épp a magyar kisebbségi pozíciókkal szemben építették saját nemzetállamiságukat. Majd a szocializmus időszakában az állami homogenizáció, a hetvenes évektől pedig a hatalmi legitimációként használt nemzeti retorika határozta meg a magyarságpolitikát. 1989 után pedig újra a nemzetállami építkezés került előtérbe. A politikai közösség és a nemzet (értsük ez alatt annak dominánsan politikai vagy kulturális értelmezését) alapvetően az azonosulásban, pontosabban az utóbbihoz kapcsolódó lojalitás érzelmi-kulturális természetében különbözik. Itt fel lehet tenni a kérdést, hogy akkor Közép-Európában a politikai rendszer, a politikai közösség és a politikai nemzet mennyiben azonosak egymással? Történeti értelemben ez a szituáció nem ismeretlen, hiszen 1868, illetve 1905 után a magyarországi nemzetiségek hasonló helyzetben voltak. Az állami politika nem ismerte el külön politikai (és nemzeti) entitásukat, hanem a magyar politikai nemzethez való tartozást kívánt tőlük, miközben csak részben tudta azt integrálni. A nemzetiségi közgondolkodásban pedig egyértelmű volt a német, román, szerb nemzethez való tartozás tudata. Tehát a többség és a kisebbség bizonyos esetekben másként gondolkodik az adott ország politikai közösségének mibenlétéről.

Ebből az okfejtésből is következik, hogy – mivel a közösségeket a nemzeti együvé tartozás szervezte egységbe – a kisebbségi elitek mint kisebbségi nemzetépítők léptek fel és ha a politikai rendszer lehetővé tette, saját közösségüket mint önálló politikai közösséget jelenítették meg. Ez volt a válaszuk az anyaország és saját országuk nemzetépítő törekvéseire és a modernizációs kihívásokra. Ebben a folyamatban az I. világháború után létrejött magyar kényszerközösségek szétfejlődtek Budapesttől és egymástól az adott ország és régió viszonyaihoz adaptálódva és így váltak regionális közösségekké. A magyar kulturális közösség egésze felől nézve több központú nemzeti közösség építéséről és szétfejlődéséről van szó. Ebben a magyar állam szerepe döntően ezen a közösségek önálló intézményességének helyi legitim igények szerinti támogatása lehet.

Ez azonban nem működhet a célok egyeztetése, valamint a döntési kompetenciák partneri párbeszédben kialakuló konkretizálása nélkül.

Mire is irányul ez a partneri párbeszéd? Törzsök Erika, a Miniszterelnöki Hivatal Kisebbség és Nemzetpolitikáért Felelős Szakállamtitkárságnak főigazgatója – tehát kormányzati pozícióból – egy interjúban a revíziós politika intézményrendszerének újraélesztéséről¹³, illetve az *Oldás és kötés* c. írásában leszögezte: „A rendszerváltás után [...] Budapesten egy, két világháború közötti, a „revans”-politika jegyében kialakított intézményrendszer revitalizációjával akarták kezelni a határon túli magyarok problémáját. Azt az illúziót keltve, mintha Budapestről egy ilyen intézményrendszeren keresztül egyfajta támogatáspolitikával megoldható lenne a Kárpát-medencében, illetve a szomszédos országokban élő magyarság helyzete.”¹⁴ A válasz erre az is lehet, hogy 1989 után felelős magyar politikus nem gondolkodott revízióban vagy a nemzetiségi diszkrimináció viszonyosságban, illetve, hogy Törzsök maga is e szerkezet működtetője volt a Határon Túli Magyarok Hivatalának vezetőjeként a Horn-kormány egy időszakában.¹⁵

A politikai illúziók nem negligálhatják az elért eredményeket. Például a több mint 3000 jól-rosszul működő magyar kisebbségi kulturális és társadalmi intézmény létrehozását a szomszédos országokban és ezzel együtt azokat a hálózatokat, amelyek nélkül nem juthattak volna a magyar kisebbségi pártok a rendkívül fontos kormányzati pozíciókhoz.

A politikusi pozícionálás torz állítása mögött tetten érhető valós elem is: Törzsök az utóbbi másfél (vagy akár kilenc) évtizedben a kisebbség-

¹³ „Rájöttünk, hogy az intézményrendszer, amely a kilencvenes évek elején alakult, a két világháború közötti revíziós politika intézményrendszerének az újraélesztését jelentette. A harmincas években azt gondolták, hogy vissza fog állni a régi „rend”, és csak átmenetileg kell Budapestről támogatni a szomszédos országokban kisebbségbe került magyarságot. ’90 után változatlanul azt vélték, hogy Magyarországról kell finanszírozni a küllhoni magyarság intézményeit. A szomszédos országokban élő magyarok is – bekerülvén az Európai Unióba – velünk azonos gazdasági és politikai keretek közé jutottak. Felismertük tehát, elsősorban a kisebbségi létből eredő hátrányokat kell tompítani a magyarországi támogatási forrásokkal. Új intézményrendszert hoztunk létre, amely EU-konform, és kialakítottuk a nemzetpolitika másik pillérét: a fejlesztéspolitikát.” Törzsök Erika: Oda az etnobiznisz. *168 óra*, 2007. október 2.

¹⁴ *ÉS*, 2007. 44. szám.

¹⁵ Tabajdi Csaba olvasói levele ezt vetette fel. *168 óra*, 2007. október 18. Törzsök Erika válasza: bírálata az antalli és orbáni gyakorlatra vonatkozott. Uo. 2007. október 31.

és a magyarságpolitikában egyedüli mozgósító erővel „etnikai rehabilitáció”-val¹⁶ szemben foglalt állást. Ez az etnikai rehabilitációs szemlélet pedig egy adott helyzetre (a szomszédos nemzetek nemzetépítő törekvéseire), illetve folyamatokra (a határon túli magyarság társadalmi-kulturális azonosságtudatbeli pozícióvesztésére) adott válasz, amelyhez kapcsolódik a magyarországi kolonizációs beszédmód.¹⁷

S itt jutottunk el a politikai elvárások és a valós folyamatok ellentmondásáig. Ugyanis, ha akarjuk, ha nem, Magyarországon a környező országok magyar lakta területeiről mint a valamikor az országhoz tartozó területekről vagyunk képesek beszélni. A határon túli magyarok pedig bármennyire is csökken a magyar kormányzatok vagy Magyarország hitele előttük, de mégis mint anyaországhoz, a magyarság intézményi központjához viszonyulnak és nem lehet letagadni a valamikori nemzeti-állami együvé tartozást, ami része a kulturális községtudatnak. Ugyanígy 1989 után senki nem állíthatta meg azt az intézményépítési folyamatot, amely határon túl megindult. Lehet a *kolonizációs*, illetve anyaországos *beszédmódot* kritizálni, de ez egy olyan társadalmi jelenség és beszédközösségi pillér, amely csak nehezen, generációs átmenettel változhat. De mi lehet a mai elvárás az önálló regionális közösségi intézményességeken túl? Ha ezt innen Budapestről megkonstruálom, akkor megint egyfajta kolonizációs elvárást közvetít.

Ezzel szemben azt kell kiemelnem, hogy a Trianonnal és a határon túli magyarsággal kapcsolatos gondolkodásunk legnagyobb teherteréte az a fajta történetiség, amely valaminek a visszaállításában, a rekonstrukcióban, rehabilitálásban és nem az adott társadalmi és politikai kontextusban gondolkodik. Az állandó formaváltozásban lévő nemzeti kérdésre hatékony válaszok történeti sérelmek és megfontolások alapján nem adható. (Ezek funkciója mindig a belső összetartás erősítése, a közösségi felszabadulás, a társadalmi kérdések egyfajta nemzetesítése.) Történeti és nemzetközi tapasztalat, hogy *sérelmi hivatkozás helyett* hosszú távon a *társadalmi-közösségi funkciók intézményi biztosításán* keresztül lehet

¹⁶ A etnikai rehabilitációs narratíva az anyanyelvhasználat, névhasználat, vezetői pozícióhoz való jutás, iskoláztatás stb. terén működő kisebbségi korlátozottságok elleni politikai küzdelem hívószava volt, amely az utóbbi évekig képes volt a magyar kisebbségi választók mozgósítására. Bíró A. Zoltán: Új víziót, más csomagolásban. Miről beszéljünk azoknak, akiket képviselünk? *Transindex*, 2007. május 31. <http://reply.transindex.ro/?cikk=31> (2007-12-12)

¹⁷ Más-más értelemben ezt a kérdés Feischmidt Margit, Kovács Éva, Szarka László markánsan jeleníti meg.

a problémákat hatékonyan kezelni. Tehát a történelmi-kulturális emlékezést el kell választani a folyamatok és érdekviszonyok értelmezésétől.

Ha ez nem történik meg akkor állandósul a jelenlegi helyzet: a baloldal sérelmezi, hogy a jobboldal kisajátítja a nemzeti kérdést, amelyet az nem tud leválasztani a trianoni sérelemtől; a másik oldal pedig azt sérelmezi, hogy a baloldal képtelen elfogadni: a társadalmat a nemzeti összetartás és a nemzeti érdekek programszerű képviselete szervezi. Ez helyzet mindkét oldalnak kényelmes. A baloldal a nemzeti–jobboldali–konzervatív ideológiákat összekötheti a szélsőjobbal, és az antidemokratikus mozgalmakkal. A jobboldal pedig nem kényszerül a nemzetképének, illetve a regionális viszonyok, a nemzeti kötődések újragondolására.

e) kinek van beleszólása?

A beszédmód és szemléleti adottságok mellett a magyar–magyar párbeszéd másik súlyos teherterele a „nemzetben való gondolkodás” elvárása. A határon túli magyar közéletben sokszor hiányolják ugyanazt a nemzeti érdekérvényesítést, amelyet velük szemben tanúsít az adott többségi közvélemény, illetve a nemzetállami intézményrendszer.¹⁸ Magyarország tördelésének elvárásával egyidejűleg természetesen egyből ott van a „ne szóljak a dolgainkba” megjegyzés is.¹⁹ A határon túlról hiányolt magyarországi hozzáállást sokféleképpen magyarázzák: nemzeti jellem a széthúzás; életszínvonal sovinizmus; a polgárosultság individualizáló hatása; a nemzeti eszmények hiánya; emlékezetvesztés; külgazdasági érdektelenség stb.

Ennek a kérdésnek is történelmi gyökerei vannak. A magyar nemzetépítés abban (is) különbözik a környező népek nemzetépítésétől, hogy a magyarság mindig rendelkezett egy korlátozott szuverenitással bíró államisággal, míg a környező népek elitjeinek legfőbb önszerveződő célja az önálló nemzetállam megteremtése volt a történelmi Magyarországgal szemben. Trianon után pedig a nemzeti önszerveződésben megint az állam játszotta a döntő szerepet, azzal, hogy Horthy-korszak központi kérése volt a területi revízió ügye. Ez volt a politikai rendszer leg-

¹⁸ Erre jó példa a határon túl élő nemzettársak jogi helyzetének rendezése a környező országokban. Ugyanígy irigy csodálkozást váltott ki 2006 márciusában az, hogy miután megtörtént Basescu román államelnök kapcsolatfelvétele Szász Jenővel az RMDSZ ellenzékét reprezentáló székelyudvarhelyi polgármesterrel, a román sajtó azonnal Markó Béla március 15-i kijelentéseit állította a célkeresztbe és nem az udvarhelyi autonómia retorikát. Hasonló nemzeti összezárkozás tapasztalható a szlovák közvéleményben Marina Hedvig ügyének megítélésében.

¹⁹ Vicc toposz: azt álmodtam, hogy kivonultak és nem jött a helyükre senki.

főbb ideológiai legitimációs bázisa. 1940–1944 között épp a nemzetileg szervezett társadalom modelljét látták a kisebbségi (erdélyi) intézményrendszerben és a jobboldali társadalmi reform mintájaként állították be. A Rákosi-korszakban a nemzeti függetlenségi retorikából leválasztották a magyar kulturális közösség tudatát és ezt az osztály és internacionalista azonosságtudat-propagandával próbálták pótolni.

A Kádár-korszak első éveiben az egységesítő, homogenizáló tendencia a többi szocialista országhoz hasonlóan megjelent. (Ez Magyarországon az önálló nemzetiségi iskolák megszüntetését hozta magával.) Csakhogy ez itt – Romániával, Csehszlovákiával ellentétben – nem járt a nemzeti függetlenségi hagyományok felerősítésével és a hatalom nemzeti szimbólumokkal és retorikával történő legitimációjával. Ennek egyrészt az a magyarázata, hogy az 1956-os forradalom leverése után a szovjet csapatokat behívó kormányzat nem beszélhetett hitelesen a magyar nemzeti függetlenségről. Másrészt a többi szocialista országtól eltérően a Kádár-rendszer a társadalom dezideologizálásával, a magánéleti szabadság kibővülésével együtt a nemzeti függetlenség mint legfőbb nemzeti érdek helyébe az életszínvonal növelésének értékét helyezte. Harmadrészt fontos látnunk, hogy Kádár János mint az egypártrendszer vezetője olyan plebejus nemzetfelfogással rendelkezett, amelyben a nemzeti érület a Horthy-rendszer revíziós-nacionalista, manipulatív retorikájával és legitimációjával volt azonos. A nemzeti szimbólumok megjelenésében pedig az ötvenes-hatvanas évek fordulóján az 1945 előtti nacionalizmus feléledését látta. Ugyanezzel a félelemmel magyarázható a szomszédos országokban élő magyarság sorsa iránti érzéketlensége is. Végezetül határon túli kérdésben a hatvanas évek második feléig azért sem igen lépett Magyarország, mert a pártvezetés elkötelezett híve volt a nemzetfeletti szocialista integrációnak (KGST munkamegosztás). Az előbbiekből adódóan az ideológiai revizionizmus mellett a legfőbb veszélyt a nacionalizmusban látták. Ugyanakkor a Kádár-korszak külpolitikájában a *konstruktív lojalitás* volt a meghatározó. Ennek lényege, hogy miközben Magyarország belső szerkezetében – a szocialista blokkon belül – legtávolabbra került a szovjet modelltől, külpolitikájában a legszerveletesebb volt Moszkvához. Ezzel együtt a határon túli magyarok kérdése és a szomszédságpolitika is a sajátos kádári (magyar) modell védelmének rendelődtt alá. A romániai magyarság problémái 1967-től a szovjet–román konfliktus éleződésével kerültek előtérbe, majd 1976–1977-ben, illetve 1985–1986-ban a nyugati gazdasági orientációhoz kapcsolt

emberi-jogi és a népi írónak tett engedmények nyomán tematizálódtak egyre markánsabban. Magyarországon a szomszédos országok pártvezetésétől sikertelenül számon kért lenini nemzetiségpolitikai normák és a nemzetiségek híd szerepének elfogadtatásának kudarca, a román és a csehszlovák pártvezetéssel folytatott lobbyharcok tanulságai, valamint magyarországi elit csoportokkal kötött alkuk vezették el a párt külügyi apparátusát a nyolcvanas évek közepére a kisebbségek kollektív jogainak képviselőjéhez és a magyar nemzet kulturális egységének elfogadásáig. A támogatáspolitikai alapvetően a határforgalom biztosítására, a kulturális fogyasztásra (könyv, sajtó) és a kisebbségi magyar elit támogatására koncentrált. A nyolcvanas évek közepétől pedig a médián keresztül az odafigyelést és a szolidaritást közvetítették a határon túlra, amelyet Szűrös Mátyás 1988. januári, a nemzeti összetartozást deklaráló nyilatkozata tetőzött be.²⁰

Az 1989 után a két nagy politikai közösség építésében a belső kohéziót épp a nemzeti és antinacionalista beszédmód biztosította. Az elit csoportok Nyugat-Európához való felzárkózás jövőkép körüli konszenzusnak, a jogi forradalomnak és a deetnicizált politikai rendszernek köszönhető, hogy a magyarországi választási kampányokban a demokratikus legitimitáció (a társadalompolitikai jövőképek és szakpolitikai elképzelések) jóval nagyobb szerepet kaptak 2006-ig, mint a szomszédos országok nemzeti sorskérdésektől fűtött kampányaiban. A kedvezménytörvény sem pusztán ideológiai döntés volt: kidolgozását a schengeni határrezsimtől való félelem is mozgatta. (Ne feledjük, hogy 1999-ben nemigen lehetett bízni Románia gyors uniós integrációjában.) A ketős állampolgárság kérdése körüli népszavazási kampány pedig egyrészt a pártpolitikai verseny része volt, másrészt egy eljárásjogi kérdés átideologizálásaként működött.

A 2004-es népszavazást követő eseményeket a határokon túl döntően a nemzetpolitika leértékeléseként élték meg. Ráadásul a magyar kisebbségpolitikusok is legitimitációs eszközként kezdték el használni a magyarországi politikára való mutogatást. Ez vonatkozhatott a magyarországi megosztottságokra; a baloldal nemzeti érzéketlenségére, a jobboldal sajátos határon túli valóságképre; a kisebbségi politikába való beleszólás

²⁰ Arday Lajos: Magyarok a szomszédos államokban – külpolitikánk változása In: *Sztálinizmus és desztálinizáció Magyarországon. Felszámoltuk-e a szovjet rendszert?* EPMSZ, Bern, 1990. 177–202. Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989.* Napvilág, 2007. 588.

visszaautásítására. Ugyanekkor Szlovákiában és Romániában a gazdasági növekedés új lehetőségeket teremtett és ez tovább fokozta Magyarország leértékelődését.

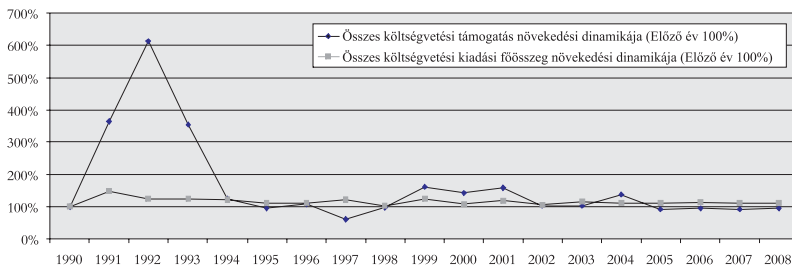
Ebben a nemzetiesítettégi aszinkronban természetesen ott van az is, hogy Magyarország a térség leghomogénebb nemzetállama. Belülről lényegében a magyarországi romák integrációja az egyedül feszítő társadalmi probléma.

Támogatáspolitikai

a) leltár, 1990–2006

A következőkben néhány statisztikai ábra segítségével mutatom be a támogatási rendszer nagyságrend szerinti tagoltságát, változását.²¹

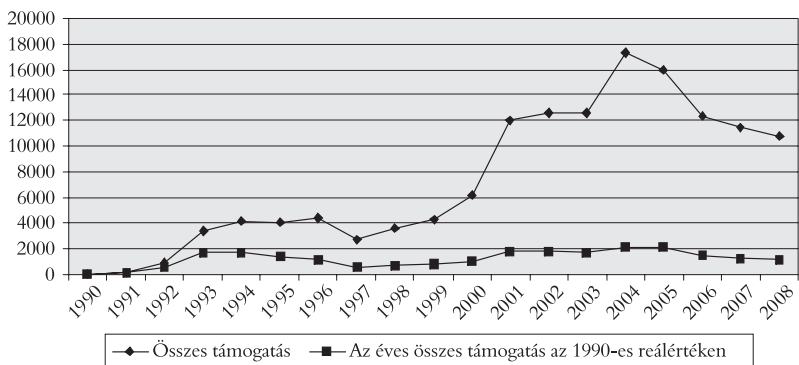
1. ábra. A költségvetés végrehajtott kiadási főösszegének és a támogatás növekedési dinamikájának összehasonlítása (1990–2008)

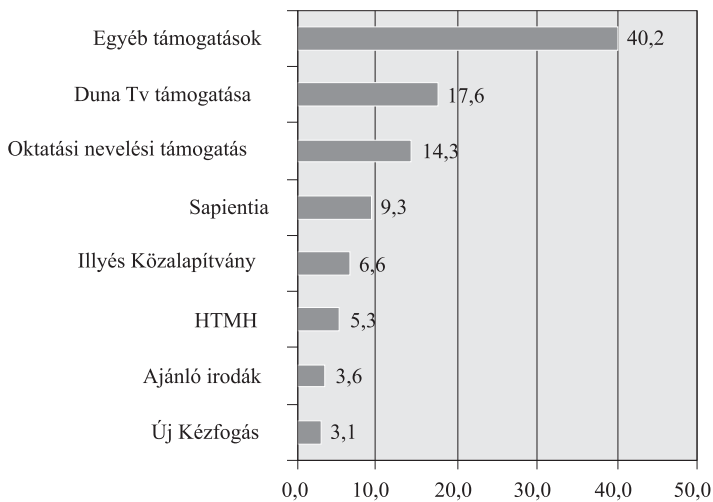
Az első ábrán az 1992-es nagy kiugrás a Duna Tv és a HTMH létrehozásával van összefüggésben. Ha a költségvetés növekedési dinamikáját és a határon túli magyarság irányába menő támogatások dinamikáját nézzük, akkor az derül ki, hogy az MSZP–SZDSZ koalíciós kormányzatok alatt ez utóbbi alatta volt a költségvetési kiadások növekedésének. Ez a különbség nem arra utal, hogy meghatározóan változott volna a támogatások nagysága. Sokkal inkább az áll mögötte, hogy a gazdasági helyzettel együtt mennyiben regresszív vagy integratív a kormányzati politika.

²¹ Minden esetben a Duna Tv támogatását is hozzászámoltam a határon túli támogatásokhoz és az adott év költségvetésének zárszámadási adataiból indultam ki. Részletesebben lásd *Tény és való* i. m.

2. ábra. Összes támogatás és értéke az 1990-es reálértéken (1990–2008)

3. ábra. A legnagyobb támogatási programok 1990–2008 (%)

1. táblázat. Összes támogatás és értéke az 1990-es reálértéken (1990–2008)²²

Év	Támogatások		
	összesen (ezer Ft)	a központi költségvetés kiadási főösszegében (%)	az 1990-es reálértéken (ezer Ft)
1990	48	0,006	48
1991	152	0,016	113
1992	934	0,606	563
1993	3.322	0,228	1.633
1994	4.168	0,234	1.725
1995	4.034	0,204	1.302
1996	4.370	0,197	1.141
1997	2.715	0,100	599
1998	3.646	0,130	704
1999	4.301	0,122	755
2000	6.179	0,163	988
2001	12.053	0,269	1.765
2002	12.563	0,215	1.747
2003	12.588	0,224	1.671
2004	17.311	0,291	2.153
2005	15.918	0,241	2.102
2006	12.365	0,164	1.429
2007	11.425	0,136	1.239
2008	10.793	0,116	1.094
Összesen	138.885		

Reálérték tekintetében az 1993–1994-es szintet 2001–2005 között haladta meg a támogatás.

²² Ebből az összeállításból hiányzik az Szakképzési Alap Apáczai Közalapítványon keresztüli támogatása, valamint a megyei önkormányzatok programjaiban a magyar kisebbségi résztvevőkre, a kapcsolatok támogatására fordított összeg. Természetesen azzal sem tudunk számolni, hogy ugyanannak az összegnek más az értéke Szlovéniában vagy Ukrajnában.

Az időszak összesen mintegy 140 milliárd forintos támogatási összegének 18%-át (24,5 milliárd Ft) a Duna Tv kapta. Megkérdőjelezhető, hogy vajon miért kell ide számítani ennek a közszolgálati televíziónak a költségvetési támogatását? Ha a *Duna Tv* egyik oldalról mint a határon túli magyarok televíziója hirdeti magát, a határon túli kritikák alól nem bújhat ki azzal, hogy magyarországi közszolgálati csatornáról van szó. Lényegében egy a határon túli magyarok számára, Magyarországon, döntően határon túlról származó műsorkészítők által készített tartalmak közvetítéséről van szó. Akkor tehát Magyarországnak joga/feladata közvetíteni a határon túli magyarok saját társadalmi kommunikációját? A határon túlról nagyon gyakori kritika Magyarországgal szemben a nem valós kisebbségi helyzetkép közvetítése. Az azonban tabu téma, hogy ennek a képnek a kialakításában miként is vesznek részt a határon túli elitek.²³

A másik fontos tétel az *oktatási-nevelési támogatások* 2003-tól induló rendszere, amely már így is a maga 20 milliárd forintos összegével az egyik legfontosabb programmá vált. Az egyéb támogatások – ha nem számítjuk ide az Illyés Közalapítvány forrásait – 4%-a egészségügyi célokat, ugyanennyi a tudományos kutatást, ennek másfélszerese a gazdaságfejlesztést és vele megegyező összeg a kultúrát szolgálta. Ez utóbbi aránya a valóságban biztosan nagyobb, hiszen az IKA támogatásának jelentős részét és a történelmi egyházak itt számba nem vett külön támogatásának jelentős részét is ilyen célokra fordították. A források felhasználását nézve 2004-ig a támogatások 40–46%-a hasznosult Magyarországon, majd 2005-től a hozzávetőleges számítások szerint ez lecsökkent 23–30%-ra. (Ez a szám jóval kisebb lenne, ha a Duna Tv-t nem számítanánk ide.) (4. ábra)

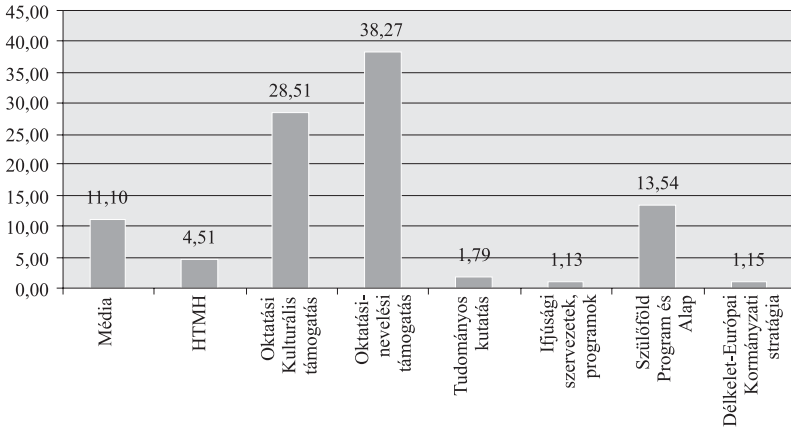
Az utolsó ábra jól mutatja az oktatási-nevelési, a médiatámogatás, valamint a felsőoktatás-fejlesztés (döntően a Sapientia Alapítvány) meghatározó szerepét.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy 2006-ot megelőzően:

a) Határon túl egyre nagyobb igény jelentkezett olyan intézmények működési költséggel való ellátására, amelyek az adott közösségben úgy-mond alapfeladatokat látnak el. Mindezt a közalapítványi pályázati mód-szerek kevésnek bizonyultak, normatív, előre tervezhető támogatás igénye merült fel.

²³ Vö.: Ágoston Vilmos (szerk.): *A határon túli magyarság és a magyar közszolgálati média*. EÖKIK, Budapest, 2006.

4. ábra. A 2006-os költségvetési támogatások megoszlása (%)

b) A sokcsatornás forráselosztó rendszer prioritásai nem szerveződtek stratégiai programmá. A feneketlen zsák érzetét sem a nyilvántartási rendszerek, sem a prioritáskeresések nem oldották meg.

c) Az Illyés és az Új Kézfogás közalapítványok döntési mechanizmusa lehetetlenné tette a pályázatok szakszerű kiértékelését, az eredmények nyomon követését. Közben az Apáczai Közalapítványnál kialakítottak egy minőségbiztosítással bíró, unió-konform technológiát. Ez a pontozásos döntési rendszer jelentősen csökkentette az forráselosztás alkujellegét.

d) A támogatáspolitikai döntési és elosztási mechanizmusok alku-rendszerében átpolitizálódott. Ráadásul a politikai elitek támogatása összefonódott az ún. civil szektor támogatásával.

A rendszer megváltoztatását több dolog is akadályozta: hiányoztak az egységes nyilvántartások és hatékonyság vizsgálatok; nem volt egységes kifizetési, elszámolási rendszer; a határon túli pályázóknak pedig a sokcsatornás rendszer nagyobb mozgási lehetőséget biztosított; mindezen a rendezése sem a budapesti elosztóknak, sem az újabb és újabb projekteket nyitó, de valójában intézményműködtetésükért küzdő határon túli szereplőknek nem volt érdekük.

b) a második Gyurcsány-kormány reformtörekvései

A második Gyurcsány-kormány ágazatai reformot hajtott végre a magyarságpolitika terén is. Ennek legfontosabb intézkedései: a HTMH megszüntetése és a költségvetési források összevonása a Szülőföld Alapba.²⁴ Ennek a meglépése – a Nemzeti Kulturális Alapprogramhoz hasonló központosított, célprogramokon alapuló, átlátható rendszer létrehozása – az ezredfordulótól jelen volt a szak- és támogatáspolitikai vitákban.²⁵ A HTMH megszüntetésével annak feladatkörét átvette a Miniszterelnöki Hivatal Kisebbség- és Nemzetpolitikáért Felelős Szakállamtitkársága.

Az első programtisztázó dokumentum *A megújuló nemzetpolitika elvei és intézményrendszere* az előző évek támogatáspolitikai vitáinak progresszív megfogalmazásait alkalmazta. A korábbi retorikához képest radikális véleményt fogalmazott meg: a határon túli magyar társadalmakban lejátszódott változásokra az „elmúlt 16 év támogatási politikája érdemi választ adni nem tudott”.²⁶ A dokumentum határozottan koncentrált a gazdaságfejlesztésre és a szülőföldön való megmaradás és gyarapodás szociális és gazdasági feltételeire. A másik hangsúlyeltolódás, hogy a határon túli magyar politikai elitekkel kapcsolatban jóval tartózkodóbb, mint az előző kormányzatok. Ebben a vonatkozásban a kölcsönös be nem avatkozás elvét hangsúlyozták, illetve a támogatáspolitikai döntésekben közvettebb szerepet szántak a határon túli érdekérvényesítő törekvéseknek. A Magyar Állandó Értekezlet megszüntetésével pedig, a magyar politikai rendszerbe önálló szereplőként beemelt határon túli pártvezetőkkel a kormányzat csak kétoldalú kapcsolatokat kíván ápolni.

A koncepció eklektikus és jó néhány önellentmondással bír. Az utóbbi 16 év támogatáspolitikai eredménytelensége akkor igaz, ha mindezt a szülőföldön való maradás politikai retorikájához mérjük. Csakhogy a kilencvenes évek legfontosabb folyamata a közép-európai magyar kisebbségek tekintetében az intézményesülés volt. A szülőföldön való maradás retorika csak a kilencvenes évek második felében erősödött

²⁴ Horváth Tamás – Ríz Ádám: Határon túli magyarok támogatása: belső kényszerek és külső kihívások. Gyorselemzés a határon túli magyarokkal kapcsolatos kormányzati politika megújításának eddig látható irányairól. *Kommentár*, 2006. 4. szám. 81–95.; Bárdi Nándor: *Szükség, mint esély* i. m.

²⁵ A támogatáspolitikai reformvitákról uo.

²⁶ *A megújuló nemzetpolitika elvei és intézményrendszere*. MEH Külkapcsolatokért és nemzetpolitikáért felelős államtitkár, 2006. július 23. OSZK Kézirat (TLA Könyvtára K-3091.)

fel, addig az autonómia jövőkép volt a meghatározó toposz. A támogatások egy része – feltételezhetően, de egyelőre nem mérhetően – improduktív. Ugyanakkor ennek segítségével jöttek létre a határon túli magyarság (kvázi civil társadalmi) intézményes világai. Az állami, önkormányzati, egyházi intézményességgel együtt megközelítőleg 4-5000 „magyar” intézményről beszélhetünk a térségben.²⁷ Ez részben a másfél évtizedes magyarországi támogatási rendszernek köszönhető.

Egy másik ellentmondás a „nemzetegyesítés cselekvő megélésének” és a „magyar közösségek közötti megállapodások” megfogalmazások használata. Nincs tisztázva, hogy a nemzetegyesítő stratégia vagy a szerződéses nemzet elképzelés a domináns a szerzők számára.²⁸ Kétséges a HTMH után a szakminisztériumok és a MEH főosztálya közti hatékony együttműködés megvalósítása, miközben az utóbbi másfél évtized egyik legnagyobb teherterelét épp a forráselosztás körüli apparátusharcok jelentették (KÜM – OM – NKOM – HTMH – közalapítványok – PM). Ennek a központosított támogatáspolitikával kívánják elejét venni. Egyedül az Oktatási és Kulturális Minisztériumba maradt meg külön apparátus a határon túli ügyek menedzselésére (két különböző főosztályon belül), de az intézményi hierarchiában alacsonyabb szintre került az egységes magyar kultúrára való hivatkozással.²⁹

Közvetetten az egész magyar kormányzati átalakítás gyengeségei hatnak vissza a tervezett koncepcióra:

a) A reformokat lefékező apparátus ellenállásának elhárítása érdekében az apparátus meggyengítésével és megkerülésével maga az ügykezelés is veszélybe került. De magával a HTMH megszüntetésével a beérkező ügyek száma is csökkent. Hogy e mögött a határon túli magyar intézményesség Magyarországtól való elfordulása vagy új érdekérvényesítő technikák, a lehetőségek beszűkülése áll-e, nem tudom megmondani.

b) Az addigi – Törzsök Erika által sokat kárhozott – szimbolikus politizálással szemben az utóbbi másfél évben a reformkritika és retorika kommunikációja került előtérbe. Az ezelőtti támogatáspolitikai és a köz-

²⁷ Kárpát-medencei kutatási adatbázis: <http://gis.geox.hu/nkfp/>; kulturális intézményrendszer: <http://www.htmkultura.mtaki.hu/>; romániai magyar intézményrendszer: <http://adatbank.transindex.ro/belso.php?k=15> Itt a kulturális és társadalmi szervezeteken túl az egyházi és oktatási intézményrendszert is beleérttem.

²⁸ A megújuló nemzetpolitika... i. m. 2.

²⁹ Határon túli politikán túl, nemzetpolitikán innen. Parászka Boróka interjúja Gémesi Ferencsel. *A Hét*, 2006. július 13.

alapítványok éles kritikája döntően publicisztikákban vagy publicistákat idézve jelenik meg. Ezt egészíti ki egy aktív sajtójelenlét és -reagálás a bárhonnan érkező kritikákra. A sokat hangoztatott szakmaiság is egyre gyakrabban megkérdőjeleződik, amit reformellenes politikai ellenállásként kommunikálnak.³⁰

A koncepció³¹ lényege: az eddigi szülőföldön való boldogulás és a rehabilitációs retorika helyett, a versenyképesség és a modernizációs esélyek támogatása a folyamatok összehangolása. Különválasztják a *támogatáspolitikát* a fejlesztéspolitikától. Az előbbihez tartozik a projektek pályázati támogatása és az identitásörzést szolgáló intézmények (nemzeti jelentőségű intézmények és programok) hosszabb távú működésének biztosítása. A másik pillér, a fejlesztéspolitika: a szomszédos országokkal, régiókkal közös térség-, intézmény- infrastruktúra fejlesztése és a gazdasági programok, a II. Nemzeti Fejlesztési Tervhez kapcsolódóan. A támogatáspolitikában a közalapítványok és a minisztériumi források összevonásával egy intézményrendszeren keresztül zajlik a források elosztása, döntően pályázati rendszerben. Ebben a mechanizmusban három szintet különítettek el. A politikai szint, a határon túli magyarok választott politikai vezetőinek Regionális Egyeztető Fóruma, amely egy-egy közösség esetében a legfontosabb célokat jelöli meg. A szakmai szint a három szakmai kollégium³² (és a társadalmi tanácsadó testület). A kollégiumok tagjai – akikre a Regionális Egyeztető Fórum résztvevői tesznek javaslatot – döntenek a pályázatokról. A végrehajtó szint pedig a Szülőföld Alap Iroda apparátusa, akik a lebonyolítást végzik.

A magyar–magyar politikai viszonyban az eddigi többpárti MAÉRT üléseket a kormány és a határon túli vezetők találkozási váltották fel (kormányzati konzultáció), illetve működik a kapcsolatrendszer az önkormányzatok szintjén, a parlamenti munkában (Magyar Képviselők Fóruma) és a magyar köztársasági elnök tevékenységi körében is.

A fejlesztéspolitikához a határ menti fejlesztések tartoznak, amelyekre uniós forrásokból magyar részről 349 millió euró, a szomszédos országok

³⁰ Törzsök Erika: Sérelemi külpolitika. *HVG*, 2007. október 17.; uő.: *168 óra*, 2007. október 31.

³¹ A volt HTMH honlapnál frissebb, funkcionálisabb portálon található anyagokból összegeztem a koncepciót: www.nemzetpolitika.gov.hu

³² Kulturális és egyházi; Oktatási és szakképzési; Önkormányzati együttműködési, Informatika és média kollégiumok. Tagjaik és ügyrendjük: http://www.szulofold.hu/index.php?category_id=34 (2007-12-12)

részéről 335 millió euró áll rendelkezésre, pályázati úton való továbbosztásra 2007–2013 között.³³ Ez a magyar kormányzati kommunikációban része a határon túli magyarok támogatásának, míg a határon túli nyilvánosságban ezzel óvatosabban bánnak. Ennek hátterében az állhat, hogy: nem csak magyar lakta területeket érintenek és a magyarság életszínvonal emelkedése, infrastrukturális helyzetének javulása komfortérzetüket növeli, ám csak közvetetten hat vissza a kulturális otthonosságtudatukra. A legnagyobb – be nem vallott – gond, hogy eddig a szomszédos országokban minél nagyobb egy adott településen a magyarok aránya, annál kisebb arányban jutottak uniós pályázati forrásokhoz.³⁴ Ez mutatja a kisebbségi világok napi-funkcionális – és nem a reprezentatív identitásmegőrző – intézményi alulfejlettségét. A kormányzat részéről a határon átnyúló útvonalakra („varratmentesítés”) és a felnőttképzés kiemelt támogatására dolgoztak ki terveket.³⁵ Ezt tekintik a fejlesztéspolitikán belül prioritásoknak.

A két éve működő Szülőföld Alap forráselosztásának és hatékonyságának értékelése külön kutatási feladat. Erre itt nem vállalkozhatom, csak az átpolitizáltság és a szakszerűség kérdését vetem fel. Törzsök Erika és a Miniszterelnöki Hivatal szakállamtikára, Gémesi Ferenc nyilatkozataikban vehemensen bírálják a régebbi támogatási rendszer politikai alárendeltségét. Ezzel szemben a Szülőföld Alappal kapcsolatban a központosítás (az alkuratóriumok megszüntetésével a regionális beleszólás beszűkülése³⁶) és az átpolitizáltság a leggyakoribb kritikai megjegyzés. Ennek alapja az, hogy a Regionális Egyeztető Fórum tagjai a határon túli pártvezetők, illetve a Kollégiumok tagjait is ők nevezik meg. Az is köztudott, hogy a határon túli döntési javaslatok a Kollégiumokban általában átmennek, amelyeket előtte mindenhol a pártvezetés is jóváhagy. Erre

³³ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=5&action=view_item&item=547 (2007-12-12)

³⁴ A Hídvégi Mikó Imre Kutatóintézet Alapítvány és az Adaptatio kft. Horváth Tamás vezette kutatásai (2006–2007) részletesen tárgyalják a lehetőségeket és javaslatokat is adnak: http://www.hidvegimiko.hu/b2_kutatasaink (2007-12-12)

³⁵ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=2&action=view_item&item=197 (2007-12-12) Az úthálózat fejlesztésére és a felnőttképzési hálózatra vonatkozó terveket több konferencián bemutatták, de ezeket én nyilvánosan nem találtam meg. (Ez egy példa arra, hogy mire jó egy dokumentációs központ, mint pl. a Teleki László Alapítvány megszüntetett archívuma. Jelenleg az ilyen dokumentációt egyetlen magyarországi intézmény sem fogadja be.)

³⁶ Mintegy 300 résztvevő helyett a döntési kör 42 főre zsugorodott.

az egyik válasz az lehet, hogy a Szülőföld Alapot létrehozó törvény részletesen szabályozza az összeférhetetlenséget, s ha ezt az elitek kijátsszák, akkor vessenek magukra a kisebbségek.³⁷ A másik pedig egy szemléleti kérdés: kik a kisebbségi közösségek reprezentánsai? A választott politikai képviselők vagy más intézményi alrendszer vezetői is hasonló legitimitációval bírnak? Számonkérhetőek-e akár Magyarországról, akár az adott régióból a pártvezetők támogatási prioritásai? Ennek kezelésében az ilyen ügyekben is hiányzó nemzeti önkormányzatiságon túl egy-egy regionális fejlesztési terv segíthetne. Vagy olyan eljárás mechanizmusokat lehetne alkalmazni – és ennek van rövid távon realitása –, amelyek magukat a projekteket szakszerűsítének, készítetnék nagyobb társadalmi teljesítményre. Az egyik ilyen lehetőség a pályázati célprogramoknak a jelenleginél sokkal behatároltabb és részletesebb leírása és a teljesítések tartalmilag ellenőrizhetővé tétele.³⁸ Technikai dolognak tűnik, de jelenleg a Kollégiumok tagjai nem kapják meg a pályázati anyagokat, pusztán egy listáról tájékozódnak.³⁹ Az unió kompatibilis pályázati technológia kulcskérdése az alkuk helyett bevezetendő előzetes kollégiumi és szakértői pontozás, majd az erőssorrend szerinti automatizmus. (Erre van egy jól kialakult gyakorlat a Szülőföld Alapba most beolvadó Apáczai Közalapítványnál.⁴⁰) Szintén a szakmaiság és átpolitizáltság ügyéhez tartozik a nemzeti intézmények és programok listája. A fő bajt nem abban látom, hogy pl. az eddig is komoly magyar állami támogatásokat elnyelt szabadkai Magyar Házat⁴¹ támogatják és nem a zentai Magyar Művelődési Intézetet,⁴² vagy a tanárképzés helyett továbbra is a tanítóképzést (akikből túlképzés van) támogatják a Vajdaságban stb., hanem, hogy mi is lesz a támogatási szerződések tartalma? Milyen társadalmi szolgáltatásokat várnak el tőlük és mindez hogyan lesz mérhető? Itt merül fel élesen a szakmai kontrol kérdése. A Szülőföld Alapról rendelkező törvényben és jogszabályokban a szakmaiságot a behívottak azzal, hogy a kollé-

³⁷ Egyeztetés orvosolná az MCSZESZ kifogásait. *Krónika*, 2007. április 25.

³⁸ Kiindulva az NKA, AKA tapasztalataiból.

³⁹ Erre a jogszabály kötelez – mondhatja a végre hajtó – (355/2006. (XII. 27.) Kormányrendelet a Szülőföld Alapról szóló 2005. évi II. törvény végrehajtásáról, 15.§. 7-8. c.) megkerülve a jogszabályt jóváhagyó szakpolitikai felelősség kérdését.

⁴⁰ Az Apáczai Közalapítvány működéséről és döntéshozatali folyamatáról <http://www.apalap.hu/letoltes/dontesieljarasrend.pdf> (2007-12-12)

⁴¹ Végel László: A Balkánról és rólunk. *Mozó Világ*, 2006 augusztus <http://www.mozgovilag.hu/2006/08/11honaplo3.htm> (2007-12-12)

⁴² <http://www.vmmi.org/>

gium, illetve a társadalmi tanácsadó testület tagjai, eleve megszerezték.⁴³ A minisztériumi képviselők jelenléte szakmailag szintén formális, hiszen a kollégiumok határon túli résztvevői a Regionális Egyeztető Fórum alkuira és az otthoni legitimációra hivatkozva fölényben vannak. Sem a kisebbségkutatók, sem az apparátus, sem a határon túli közéleti reprezentánsok nem rendelkeznek a mindentudás varázspálcájával. Hatékony szakmai döntéseket a magyarországi és határon túli szakértők és szakképviseltek nélkül nemigen lehet hozni részkérdésekben. Ez egyben a problémák hazai szakintegrációját jelentené. Hagyjuk a politikára az uniós és nemzeti integrációt, a mindennapokban a szakmai hajszálerék összekötése⁴⁴ a kulcskérdés.

Mi a progresszió? A társadalom mérnökeként az ideális elvárt szintjéről tagadni és bírálni az eddigi szerkezetek működését vagy megnézni a tanulságokat és abból a leghasználhatóbb elemeket újragondolni, finomítva adaptálni? Történetileg az utóbbi tűnik modernnek, azaz hatékonynak.

Stratégiai útkeresés

a) új magyar külkapcsolati stratégia és a kormányzati program

2006 őszén kezdődött meg a miniszterelnök megbízásából, a külügyminiszter felkérésére egy új külügyi stratégia kimunkálása. Öt intézetben 45 alaptanulmány és 8 tematikus összefoglaló elemzés készült, majd ebből összeállt a *Magyarország külkapcsolati stratégiája* c. vitaanyag.⁴⁵ Az összefoglaló a szomszédságpolitika és a nemzetpolitikai célok összehangolására helyezi a hangsúlyt. Az általános sarokpontok között szerepel a közép-európai integráció és a magyar nemzet összetartozásának erősítése. Kulcszereplőkként jelennek meg nem csak a határon túli magyarok, hanem a magyarországi kisebbségek is, bár a roma kérdés teljesen hiányzik a programból. Nincs szó se a kedvezménytörvényről, se a kettős állampolgárság kérdéséről. Az autonómia ügye elméleti kontextusba kerül, vele szemben a határ menti közös fejlesztéspolitika kap nagy hangsúlyt.

⁴³ Lásd Kollégiumok ügyrendjének 7. pontját http://www.szulofold.hu/index.php?action=view_item&item=76 (2007-12-12)

⁴⁴ A kisebbségi intézményműködtetésben a magyarországi és uniós hatékonysági mutatók és módszerekhez alkalmazása.

⁴⁵ Az összefoglalók és háttér: http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/kulkapcsolati_strategia/closzo.htm (2007-12-12)

Támogatás- és magyarságpolitikai szempontból a Magyar Külügyi Intézetben és az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetben készült anyagok a relevánsak számunkra. Kiss J. László *A Magyarország szomszédsági kapcsolatainak jövője. Lehetőségek és feladatok* (MKI)⁴⁶ a nemzetpolitikát a régió alapú európai szomszédságpolitikában javasolja megvalósítani, noha jelzi, hogy a fejlesztési forrásokat egy-egy országon belül a nemzetállami központok osztják tovább. A másik, anyag, *A nemzeti azonosság tudat megújításának és fejlesztésének, feltételei, intézményrendszere*⁴⁷ elkészítésében jómagam is részt vettem. Ezen belül a nemzetfogalomról, a nemzetpolitika uniós feltételeiről, az autonómia, önkormányzatiság, közösségépítés lehetőségeiről és az identitásörző intézményrendszerről készültek résztanulmányok. Ebből a szegmensből bizony kimaradtak a kulturális, közgyűjteményi, közművelődési szerkezetek.⁴⁸ Ugyanakkor szó van a több központú, Magyarországhoz kapcsolódó etnoregionális közösségek koncepciójáról, a magyarországi nemzetiségek támogatásáról és a roma kérdésről. Az egyik konklúzió a politikai konszenzus keresése első lépésben Magyarországon, majd kifelé.

A koncepció nagy problematikája, maga a funkciója. Mire is lehet ezt használni? A zárt és nyílt vitákon a külügyminisztériumi és kormányzati apparátus teljes érdektelenséget mutatott. Az anyagok általánosan és óvatosan fogalmaznak. Ha a szakmai tervezéshez (kutatás, tematizálás stb.) akarnánk felhasználni, hiányzik a problémakatalógus. Ha a követségi munkához, akkor hiányoznak a szerkezetalakító és célprogramok. Pl. van-e katalógusunk a szomszédos országok magyar ügyekben illetékes szakértőiről; médiamegmondóiról; kutatókról stb. Van-e az adott ország nyelvén Magyarországról internetes tartalomszolgáltatás? Ha az euroatlanti integráció utáni nemzeti érdekérvényesítés intézményesítésére újabb programok kidolgozásához a szemléletformálás lenne a szándék, az európai nemzetépítések átalakulása felől is

⁴⁶ http://www.kulugyminiszterium.hu/NR/rdonlyres/0B215186-028A-4C5E-A871-FEF9C68A5DB8/0/Magyarorszag_szomszedsagi_kapcs070508.pdf (2007-12-12)

⁴⁷ A következő helyről az említett összefoglalón túl, minden vonatkozó anyag elérhető: http://www.mtaki.hu/kulkapcsolati_strategia/ (2007-12-12) A nemzetpolitikára vonatkozó valamennyi intézeti és külső szakértőtől kért anyag az ankét kivételével megjelent: *Magyar Kisebbség*, 2006. 3–4. szám.

⁴⁸ Mindkét esetben a Külügyminisztérium tájékoztatása szerint készült stratégia: a támogatáspolitikára az EÖKIK Szülőföld Programja, a kulturális szférára pedig a Nemzeti Kulturális Stratégia után az OKM-ben. Az előbb említett stratégia egy óhajtó fejlesztési felszólításon túl nem foglalkozik a határon túli magyar problematikával.

meg kellene vizsgálni a folyamatokat.⁴⁹ Az általános stratégiai elvárások helyett nagyobb szükség lett volna magának a helyzetekre, problémákra koherensen válaszoló szakértői szerkezetnek a megteremtésére⁵⁰ a mai „a kiküldetésre váró” külügyi apparátus habitussal szemben.

A kormányzati program *inkoherens*. A Gyurcsány Ferenc által 2004–2005-ben meghirdetett új nemzetpolitika fogalomértelmezés, amely szerint ez az egész magyar fejlesztés- és társadalompolitikát lefedné, nagyon hamar eltűnt, hisz maga a Gémesi Ferenc vezette intézményt is Kisebbség- és Nemzetpolitikáért Felelős Szakállamtitkárságnak nevezik. Hasonlóan ellentmondásos Gémesi Ferencnek az a megállapítása, hogy az oktatási-nevelési támogatás a legfontosabb támogatási forma.⁵¹ Arról az évi kb. 5 milliárd forintos támogatási keretről van szó, amely ha a családokhoz kerül (Szlovákiában – az iskolaalapítványokhoz), gyerekenként 20–20.000 forintot jelent és csak a legszegényebb családok számára motiváló erőt az iskolaválasztásban. Hatékonyabb lenne ezt az összeget iskolabeíratási programokra, óvodahálózatra, pedagógusképzésre, tehetséggondozásra stb. fordítani. (A hatékonyság mint modernitás semmiképp nem érvényesül ebben az esetben.) Mégis tabu ez a kérdés. Egyrészt azért, mert a FIDESZ kezdeményezte státustörvényből adódó kedvezmény visszavonását a regnáló kormánynak a határon túliakkal szembeni érdektelensége újabb bizonyítékeként lobogtatnák. Másrészt mivel a támogatások folyósítását mindenhol a kisebbségi pártokhoz közel álló, azokhoz kapcsolódó szervezetek végzik (Romániában 8%-os, máshol 6%-os közvetítői díj fejében, ami összességében mintegy 400 millió forintot jelent), ez komoly háttértámogatásnak számít. Azért sem beszélnek erről a kérdéstről azok, akik nem tartják hatékonynak, mert attól tartanak, hogy ez a forrás megszüntetését vonná maga után. (A szakpolitikai legitimitás válságát mutatja, hogy nemigen hisz senki abban, hogy egy hatékonyság vizsgálat nyomán a kormányzat jó irányba vihetné a keret felhasználását.)

A kormányzati munka másik nyomorúsága a *párbeszéd-képtelenség*. Fejtő Ferenc válasza Bodor Pál kritikájára a Népszabadságban, Tabajdi

⁴⁹ Magyarországon nemzetépítésről nem illik beszélni, ez összekapcsolódik a jobboldali nemzeti radikalizmustól való félelemmel, miközben egy európai társadalomszervező jelenségről van szó.

⁵⁰ 2006. őszén a Teleki László Alapítvány Közép-európai Tanulmányok Intézetének munkatársai ebben a szellemben dolgoztak ki egy elképzelést, de az lekerült a napirendről, mert időközben megszűnt az intézmény.

⁵¹ Vajdaság.ma 2007. augusztus 21. http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?action=view_item&item=515 (2007-12-12)

Csaba programkísérletének visszhangtalansága, Kis Tibor kioktató kritikái és Törzsök Erika harcos publicisztikája eleve ellenfeleket kreált.⁵² Az utóbbi harcos etnobiznisz-ellenessége ellenére továbbra is az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány vezetője (fizetés nélkül). Ez csökkenti szavai hitelességét. Ráadásul – miközben a kormányzat számára ez az intézmény a szakmai referencia – ez az intézet igazából nem részese a szerény kisebbségkutató párbeszédnek. Miközben közvetítő szerepet kívánnak betölteni a kormányzati háttérprogramok és a tudományos kutatások között.⁵³

b) parlament kontra kormány?

E tanulmánynak nem tárgya Szili Katalin parlamenti elnök és MSZP politikusnak a kormányhoz való viszonyának taglalása. Megoszlanak a vélemények mind a súlyát, mind az önálló szereplő voltát illetően. Az ténykérdés, hogy Szili az MSZP-n belül a nemzetpolitikai kérdésekben különvéleményt képvisel Gyurcsány Ferencsel és a pártvezetéssel szemben. Ebben a keretben a Kárpát-medencei Képviselők Fóruma a magyar–magyar kapcsolattartás leglátványosabb és konfliktusmentes dimenziójává nőtte ki magát.⁵⁴ A gazdasági-, jogi, kulturális-oktatási albizottságok lényegében a MAÉRT szakbizottságainak funkciójába kerültek: a határon túli igények, problémák közvetítése a magyar közigazgatás felé. Csakhogy ez parlamenti képviselői szinten működik, míg a MAÉRT szakbizottságokban államtitkári számonkérés alatt kellett a határon túli párok delegálta szakértőkkel (nem feltétlenül parlamenti képviselőkkel) párbeszédet folytatni. A KMKF elvárja a szaktárcák beszámolóit; azt, hogy a tagok a pártfrakciókban végrehajtsák a közös megállapodásokat, de ezekre nincsenek jogi és közigazgatási garanciák.

A KMKF 2007. szeptember 14-i plenáris ülésén fogadták el *A magyar–magyar együttműködés és a nemzeti érdekvédelem perspektívái a magyar nemzet nagy részének európai uniós csatlakozása után* c. dokumentumot,⁵⁵ amely konszenzusos alternatív nemzetpolitikai koncepciót kívánt adni. A hely-

⁵² Bodor Pál: A baloldal nemzeti balfogásai. *Népszabadság*, 2007. február 15.; Fejtő Ferenc: Válasz Bodor Pál barátomnak. *Népszabadság*, 2007. február 20.; Tamás Gáspár Miklós: Fejtő Ferenc és Bodor Pál vitájához. *Népszabadság*, 2007. február 27.; Tabajdi Csaba: Illúziók ellenében. A valóságos nemzetpolitikai reform céljairól és feladatairól. *Népszabadság*, 2007. március 10.

⁵³ www.eokik.hu

⁵⁴ <http://kmkf.hu/>

⁵⁵ http://kmkf.hu/2007/10/09/nemzetpolitikai_koncepcio#more191095 (2007-12-12)

zetértékelés után a nyolc országban élő közép-európai magyarság politikai jövőjét az autonómiák kapcsolati hálójában nevezi meg. Egyértelműen állást foglal a területi, közösségi, személyi elvű autonómiaformák mellett. A magyar–magyar együttműködés alapját a fejlesztéspolitikában látja, amelyet nem választ el a támogatáspolitikától. A kormányzati vonaltól eltértek abban is, hogy egy brüsszeli közös magyar kisebbségi lobbyiroda létrehozását és egy az MVSZ kulturális világszervezet funkcióját ellátó, köztestületi státussal bíró intézmény létrehozását kezdeményezték. A stratégiai intézmények körét a kormányzati nemzeti intézmény körtől sokkal szélesebb intézményi körre terjesztették ki.⁵⁶ A brüsszeli iroda kapcsán hamar kiderült, hogy nincs rá költségvetési keret. A többi javaslat esetében is kétséges, hogy mindez kormánypolitikává integrálható.

A működtetők világa és a magyar–magyar párbeszéd antinómiái

Egy korábbi munkámban elkülönítettem a *szakpolitikusok* körét, a manifesztálókat, az áttelepült szakértőket, a magyarságmentőket, a fiatal technokratákat és a közömbös apparátust.⁵⁷ 2005-től a nemzetpolitika mindkét nagy párt számára sokat veszített a jelentőségéből. Ettől függetlenül, a külpolitikai konszenzus felbomlásával a szakpolitikai kör is átalakult. Tabajdi Csaba már előzőleg Európa parlamenti képviselő lett, Németh Zsolt a FIDESZ nyugati kapcsolatainak megerősítésére, majd később a kormánypolitika orosz kapcsolatainak bírálatára koncentrált. Szabó Vilmos 2006-tól újra az MSZP külügyi munkájában vett részt, Csapody Miklós a pártján belül is periferezálódott. Tehát kiürült a mezőny, ahol Bálint-Pataki József, majd Komlós Attila a HTMH-t vezette, Törzsök Erika pedig a Külügyminisztériumban Gémesi Ferenc elindította a nemzetpolitikai ügyek irodáját. Később a Miniszterelnökségen ebből az apparátusból és a HTMH maradványaiból épült fel az új hivatal. A magyarságmentőnek, illetve a fiatal technokratáknak nevezhető csoportok szétszóródtak. Mindkét kör a regionális szakismerteteit más területen alkalmazza. Az apparátuson belül az összevonnások után mindenképp a magyarországi munkatársak felvételét preferálták, a szaktudásukra és a nem az otthoniaknak lobbyzó habitusra számítva.

⁵⁶ Egyetemek, középiskolák, színházak, újságok, folyóiratok, könyvtárak, művelődési intézmények, művészeti egyesületek, művészeti együttesek és műhelyek, civil érdekvédő és szakmai egyesületek, szervezetek, valamint alapítványok.

⁵⁷ *Tény és való* i. m. 238–250.

Ez eleve elvágta a kialakult kapcsolati hálókat a budapesti apparátus és a határon túli szervezetek között. A kintiek és bentiek apparátus-vitáját álkérdésnek tartom, konfliktus-stigmatizációnak. Ugyanis nyelv, hely és szakismeret megszerezhető. A kérdés inkább úgy tehető fel, hogy mi a hasznosabb a szakpolitika számára: a hivatalos távolságtartás (pl. Gémesi Ferenc karrierdiplomata szerepe vagy Zilahi László ügyintéző technokratizmusa), vagy a vízióit megvalósítani akaró elszánás (pl. Törzsök Erika, Csete Örs)? Az egyensúlyt megtartani csak a szakapparátus tudásának felhasználásával működő rendszer lehet képes.

A kettős állampolgárságról szóló népszavazás felerősített a magyar–magyar támogatáspolitikai, ügyintézői viszonylatban a kölcsönös sztereotipizálást. A következőkben nem tudományos állításokat, hanem személyes megfigyeléseket adok közre, de nagyon fontosnak tartom, hogy ezekről a kérdésekről nyíltan beszéljünk. Az egymásról kialakított kép, amely konfliktusok során mint lélektani helyzet jön elő, a két eltérő és egyenlőtlen társadalmi pozícióból adódik.

A különböző támogatáspolitikai vitákban a *döntési kompetencia* vonatkozásában gyakran szembe ütközik két szerepfelfogás. Az „adófizető” magyarországi és a szegény kisebbségi határon túli, akinek a történelem okozta társadalmi hátrányok jogán, mint „áldozatnak”, jár a támogatás. Ha pedig a felhasználásról van szó, mindkét fél szeretné az egyéni és közösségi érdekeit érvényesíteni. Pl. hol vásároljuk meg az adott eszközt: Magyarországon vagy az adott országban? Ki és hogyan választhatja ki a beszerzési forrást? Erre a szituációra épülnek rá a kompetencia viták. Kintről nézve a magyarországiak tájékozatlanok, beavatkozók, önzők stb.⁵⁸ Míg a különböző határon túli csoportokat a pontatlan, ügyeskedő stigmákkal szokás megjelölni. A határon túli érveléseknek egy külön szerkezete szól a saját világuk magyarországiak számára érthetetlen, teljesen sajátosan működő rendszeréről és annak a többségi intézményrendszerrel való elkülönítéséről. Vagy ha a helyzet épp úgy kívánja, a magyar intézményi mozgások teljes lehetetlenségét mutatják be. Ugyanez magyarországi oldalról olyan elvárásokban jelenik meg, mintha pl. egy cégbejegyzés, aláírási címpéldány stb. az egész földkerekségen csak budapesti módra létezne. Mélyebb a gond, hogy ha magyarországiaként a rendesebb, belter-

⁵⁸ Típushiba az apparátusokon belül Zenta és Zombor összekeverése; Muravidék helyett Muraköz szóhasználat; a Budapest–Nagyvárad vagy Budapest–Rimaszombat–Dunaszerdahely távolság túlbecsülése, a Kolozsvár–Csíkszereda esetében pedig az alultervezés stb.

jes középosztálybeli viselkedéskultúránkat hiányoljuk. Vagy épp határon túl a saját sztereotípiáinkat várjuk el. Egy másik alaphelyzet a helyzetismeret érvényessége körüli vita. Ki-ki a saját pozíciójából látja jól vagy rosszul a feladatokat, az ún. nemzeti, közösségi érdeket. Milyen célokat fogalmaznak meg Budapestről és mit a helyi elitek, és ezek között ki jelentheti meg hitelesen a lokális vagy regionális szükségleteket? Ezekben a kompetencia vitákban minkét fél szövetségeket keres. Budapest politikai, szemléleti szimpatizánsokat, a határon túli szereplők szintűgy. Ha mindez pártpolitikai szintre kerül, minden szereplő kényszerhelyzetbe jut. Különösen akkor, ha nem léteznek olyan egyeztető mechanizmusok, ahol az alkukat konszenzussal kell megkötni.

Mindebben különös pozíciót foglal el a *határon túlról származó tisztviselő, szakértő*. Minkét világ lojalitást vár el tőle. Ha azonban konfliktushelyzet alakul ki Budapesten, mint határon túli hozzá nem értő, az itteni viszonyokat nem értő jelenik meg. Ha saját régiójáról van szó, a legegyszerűbb az „áruló” kivándorló stigmatizációt elővenni.

A *magyarországi származású szakértők* és mediátorok esetében és saját magammal kapcsolatban tapasztalt viselkedészavarokból néhány: Ilyen tipikus helyzet a saját, rögzült külmagyar képhez való ragaszkodás és ennek a másokon való számonkérése, kizárólagossá emelése; az „igazi Erdély”, az „igazi székelység”, „az igaz magyarság” megformálása; a teljes azonosulás az adott magyar kisebbségi életvilággal. szövegfordulatainak, vicceinek, gesztusainak átvétele és ezeknek a használata Magyarországon is. A mediátori zavarodottság, amikor a közvetítő szerepből adódóan már mindkét kultúrában periferikussá és felszínessé válik a szerepet gyakorló személy. Mindez gyakran abból adódik, hogy a mediátor saját magát a magyarországiak, majd máskor a határon túliak *vélemény reprezentánsának* hiszi, miközben személyes véleményét és érdekeit képviseli. A számonkérő szerep akkor lép föl, ha az adott személy a határon túli partnereitől nem a várt viselkedéspanelet kapja, és elvárja a „magyar értékekhez való” ragaszkodást. Ennek tömeges példáját láthatjuk a „nyelvművelés” terén.

A magyarországi intézményi szereplők határon túli tanulási folyamataiban a tündéri tiszta, igazi magyar világ megismerésétől, néhány év alatt el lehet jutni a teljes kiábrándulás cinizmusáig. Ugyanígy a magyar-

országi beavatkozó érdekviszonyok a nemzeti ügyek mögötti érdekek világa hasonló lemeztelenítéssel jár.⁵⁹

A *határon túli szereplők* esetében a leggyakoribb „viselkedés-zavara” az egyenlőtlen helyzetek feloldásaként működik a kompenzációs retorika: vagy saját viszonyaik panasz-kritikája lesz erős vagy épp a magyarországi hozzáállás bírálata. A változó magyarországi kapcsolatokhoz a nyelvi kódokat ismerő és személyes hálózati kapcsolatokkal, de az évek során bíró közvetítőkre van szükség. Jó, ha egy-egy személy több irányban is rendelkezik kapcsolatokkal.

De az évek során kialakultak az adott MSZP, FIDESZ, SZDSZ közeli „határon túli barátok” is, akiket közvetítőként a kisebbségi magyar szervezetekben mindig lehet pozícionálni.

Helyzetértelmezési zavar, ha a határon túli szereplő a magyarországi intézkedéseket és döntéseket a saját perszonális viszonyaira vetíti vissza. Tehát minden budapesti intézkedést, mint az otthoni játszmáinak magyarországi kivetülését értelmezi.

Az egyenlőtlen viszony része a felelősség és a reprezentáció kérdése is. Hiszen a nem magyar állampolgár vagy a nem magyarországi jogi személy számonkérése igazából nem működik, maximum a forráselosztásból lehet kizárni, ellenben a magyarországi köztisztviselőnek felelnie kell a szabályzatokért. Csak ez épp akkor válik kérdésessé a számára, amikor politikai utasításokat kap – határon túli, felső szintű nyomásgyakorlás révén – és ettől függhet a hivatali pozíciója. Ugyanakkor a másik fél a célcsoport képviselőjével és a nemzeti érdek igazi reprezentánsaként léphet fel, helyzetismeretére, a helyben hozott döntések hitelességére hivatkozva.

Mindehhez kapcsolódik a „nemzeti elfedés” kérdése. Világi Oszkár, Verestóy Attila, Kasza József gazdasági és politikai hálózatainak együttműködésének és médiabefolyásuk rendszeres pletykatéma, de támogatáspolitikai érdekeltségeik mindig kerülendők a nemzetpolitikai vitákban. Ugyanígy a kisebbségi gazdasági, kulturális és politikai elit belső érdekviszonyait is verbális nemzeti mellébeszélés takarja.⁶⁰

⁵⁹ Jó példákat ad erre a helyzetre: Csorba Béla: Rosszkedvünk nyara. Rajzolatok 1995-ből. <http://www.vajdasagma.info/universal.php?rovat=napfoltok&index=12> (2007-12-12)

⁶⁰ Tapasztalataim szerint ennek köszönhető, hogy magyarországi nagybefektetők a regionális elitekkel és nem a kisebbségi magyar hálózatokon keresztül jelennek meg a környező országokban.

A nemzeti szolidaritás számonkérése kölcsönös, de ezek lényegében nem írják felül a *pártpolitikai, intézményi különérdekeket*, hanem a legtöbbször annak alátámasztására szolgálnak. Amikor pedig ez normálisan (önmagáért valóan) működik valamiféle különlegessé válik. (Pl. Böjte Csaba tevékenysége, árvízi segélyezés, testvértelepülési programok stb.) Ugyanide tartozik a támogatáspolitiká megkerülhetetlen kérdése: vajon a magyarországi támogatónak tudnia kell az adott intézmény adott országon belüli állami, önkormányzati és egyéb finanszírozásáról? Az intézményi saját érdekkör-logikára példa: a kolozsvári Sapientia beruházások kapcsán azzal lehet érvelni, hogy a magyar állami támogatás néhány év alatt milyen szépen növelte az adott ingatlanok árát. De erre szolt az a felsőoktatás fejlesztési támogatás? Ki és hogyan teheti fel ezt a kérdést a magyar–magyar intézményes viszonyban?

A támogatáspolitiká célsoportja

A támogatásokat nem általában a határon túli magyarság, hanem annak intézményhálózata használja fel. Ennek az 1990 után alapított vagy revitalizált intézményhálózatnak a legfontosabb tulajdonsága, hogy társadalmi funkciókat civil szerveződési formákkal lát el. Ez egy *kvázi civil társadalom*.⁶¹ Világosan elválik egymástól a költségvetési támogatással bíró intézményi kör, és azoknak az intézményeknek a köre, amelyeknek a működtetését belső vagy magyarországi, transznacionális forrásokból kell megoldani. Egy ideális rendszerben ezek az alrendszerek a maguk mezőnyében a saját belső játékszabályaik szerint működhetnének, kapcsolódva az országos és a nemzetközi szakmai intézményrendszerhez. Jelenleg a belső koherenciákat a forráselosztás biztosítja, de ez egyben az átpolitizálást hozza magával és a szakmai logikák érvényesítésének meggyengülését.

Hasonló törésvonalat jelent a tömbmagyar területek állami és önkormányzati intézményrendszere, hiszen azok magyar nyelven működnek, állami és önkormányzati forrásokból. Ez nem civil kör, miközben a támogatások területi eloszlásában a Székelyföld, a Csallóköz, a Beregszászi járás és a vajdasági Tisza-mente rendelkezik a legnagyobb forrásleszívó erővel. Ma igazából nem ismerjük ezen területek állami-önkormányzati, de magyarul működő intézményrendszerének forrásait és

⁶¹ Vö.: Kiss Dénes: Az erdélyi magyar civil szféráról *Civil Szemle*, 2006. 2. szám. <http://kissd.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=21&p=4597> (2007-12-12)

társadalmi hatékonyságukat sem. Jelenleg a legnagyobb lehetőség – a térségben Magyarország kivételével mindenhol – az emelkedő önkormányzati források kihasználásában rejlik.

Ha a magyar regionális társadalmakat nem organikus közösségként, hanem *intézményi alrendszerrel használó egyének világa*ként ragadjuk meg, akkor a magyar intézményességet szolgáltatásnak és nem szolgáltatásnak kell tekinteni, amelynek az intézményi piacon az a funkciója, hogy a határon túli magyar identitású személynek, kisebbségi helyzetben csökkentse az esélyegyenlőtlenségét annak érdekében, hogy mind az államországi, mind a nyelvországi viszonyok között megvalósíthassa a maga társadalmi mobilitási pályáját; kiteljesíthesse és megélhesse a kulturális azonosságát; saját életvilágával részt vehessen a regionális és helyi modernizációs folyamatokban.

A párbeszéd nagy kérdése, hogy a külső pont, a magyarországi forráselosztók, ki tudnak-e alakítani olyan helyzeteket, hogy az egyes alrendszereken belül demokratikus játékszabályok alakuljanak ki? Majd ezek demokratikusan megválasztott reprezentánsait be tudják-e vonni a döntési, elosztási folyamatokba, illetve az anyaországi szakmai szerkezetekbe?

Mit tehetünk?

Először is: ne írjunk nemzetstratégiákat, hanem beszélgessünk a konfliktus-felekkel. A legfontosabbak a szakmai és a kormányzati párbeszéd, valamint a magyarországi szakmai kapcsolódási pontok biztosítása. A kiemelt fontosságú nemzeti intézmények esetében a magyarországi szakmai elvárásoknak van létjogosultsága. A magyar–magyar együttműködésben – az „idősebb testvér” szerepjátékával szemben – olyan programokra van szükség, ahol partnerként kell együttműködni. A nemzeti solidaritás retorika mit sem ér társadalompolitikai teljesítmények nélkül.